

Klaudijus Ptolemajas apie Vyslą ir jos apylinkes

DARIUS ALEKNA

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, Vilnius 08105

El. paštas aleknadarius@yahoo.fr

Prof. Eugenio Jovaišae septuagenario donulum

Straipsnyje išsamiai nagrinėjami Ptolemajo „Geografijoje“ pateikti duomenys apie Vyslą ir ją supančius kraštus. Pateikiami visų apie tai informuojančių fragmentų vertimai. Remiantis atidžia teksto analize, mėginama suprasti Ptolemajo geografinės medžiagos pateikimo logiką, pasitelkiami naujaisi geografijos istorikų bandymai perskaičiuoti Ptolemajo pateiktas koordinatas. Čia taip pat nagrinėjami seniausi Ptolemajo „Geografiją“ iliustruojantys žemėlapiai iš rankraščio *Vaticanus Urbinas Graecus 82* (U) (XIII a. pab.). Straipsnis leidžia susidaryti vaizdą apie II a. Aleksandrijos geografo žinių apie šiuos kraštus išsamumo lygį, palyginti su analogiškais žiniomis apie Didžiąją Germaniją ir Europinę Sarmatiją, taip pat pakoreguoti kai kurių tautų lokalizaciją.

Raktažodžiai: Vysla, Ptolemajas, geografijos istorija, Romos imperija

---

IVADAS

Neseniai pasirodžiusiame mūsų straipsnyje [1] pradėjome gilintis į žinias, kurias Antikos šaltiniai išsaugojo apie didžiausią dabar Lenkijos upę Vyslą, kadaise brėžusią vakarinę baltų pasaulio ribą. Stebėdami šaltinių liudijimus nustatėme, kad žinių apie Vyslą pliūpsnis ateina iš I amžiaus – Agripo žemėlapis, Melos „Chorografija“ ir Plinijaus Vyresniojo geografinė enciklopedijos dalis apima nepilną šimtą metų. Lygia greta vyksta ir žinių gausėjimo ir įvairėjimo procesas: pradėję nuo vardo paminėjimo ir Vyslos kaip vakarinės Germanijos ribos apibrėžimo, per kelis dešimtmečius romėnai sukaupia žinių apie Vyslos aukštupį, vidurupį ir galiausiai – apie žemupį.

Persikėlę į II amžių, sekdami žinių apie Vyslą kelius ir vingius, sutinkame Aleksandrijos geografą Ptolemą. Jo „Geografija“, palyginti su kitais Antikos autoriais, pateikia daugiausiai ir pačių išsamiausių žinių apie Vyslą, jos apylinkes ir greta gyvenusias tautas. Tad jo užrašytos ir išsaugotos žinios nusipelnė atskiro nagrinėjimo.

Ptolemajo „Geografija“ dažnai remiasi pietrytinio Baltijos kranto tyrėjai – toponimiką tiriantys kalbininkai, dar labiau – archeologai Vokietijoje (1), Lenkijoje (2) ir Lietuvoje (3). Jo pateikiama informacija yra esminė sarmatizmo fantazijų proponentams [14]. Dažniausiai nagrinėjami klausimai – Venedų įlankos ir pačių venedų, taip pat gitonų, finų ir kitų Ptolemajo paminėtų tautų lokalizacija, jų etninė priklausomybė, abipus Vyslos esančių upių identifikacija. Ptolemajo pateikiamas žinias mėginama derinti su kitų šaltinių duomenimis (Tacito, Plinijaus, Jordano), tačiau šiandien labiausiai paplitusi kryptis – šiame krašte randamas archeologines kultūras derinti su Ptolemajo minimų tautų pavadinimais. Tai darydami archeologai dažnai perdėm pasitiki filologais, o filologai – archeologais, o kai dar įmaišoma noro teksto duomenis pritaikyti kokiai nors išankstinei teorijai, nesusipratimų neišvengsi (4). Šiame straipsnyje pamėginsime eiti kitu keliu: visų pirma žiūrėsime į visą Vyslą, o ne, kaip dažnai atsitinka, tik į aukštupį ar žemupį. Be to, apimsime abu jos krantus: paprastai tyrėjai atidžiau nagrinėja arba tik Didžiosios Germanijos, arba vien Europinės Sarmatijos pusę. Pagaliau, į Ptolemajo pateikiamas žinias žiūrėsime ne kaip į galutinį rezultatą, kurį užtektų tiesiog perskaityti. Mums rūpės jų šaltiniai, geografinio dėstymo procedūros, pateikimo logika. Po kiekvienu Ptolemajo teksto sakiniu ir skaičiais ar žemėlapiu įrašū slypi nemenka istorija. Taip pat nemėginsime Ptolemajo duomenų gretinti su kokiomis nors archeologinėmis kultūromis ir nesigilinsime į vardų etimologijas. Mūsų tikslas – kuo adekvačiau suprasti Ptolemajo tekstą.

KLAUDIJUS PTOLEMAJAS IR JO „GEOGRAFIJA“

Didžiausias Antikos geografijos autoritetas Klaudijus Ptolemajas (ca 100 – ca 170 a. po Kr.) savo veikalą parašė apie 150 metus. Apie patį autorių mažai kas yra žinoma. Vėliau jo „pavardė“ Ptolemajas jį sugiminiuos su Egiptą po Aleksandro užkariavimo valdžiusių makedonų Ptolemajų dinastija ir pavers „išmintingu karaliumi“ (5). Galbūt jis buvo kilęs iš Egipto miesto Hermėjo Ptolemaidės (Πτολεμαῖς Ἐρμείου) Nilo aukštupyje, tačiau, be vardo sutapimo, tam nėra jokių kitų argumentų. Lotyniškas jo vardas Klaudijus galbūt liudija jį turėjus Romos pilietybę, rodo artimus ryšius su romėnais ir jų administracija Aleksandrijoje, kurios dokumentacija jis tikrai gausiai pasinaudojo rašydamas „Geografiją“ (Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις „Geografijos vadovas“). Be šio veikalų, Ptolemajas parašė išlikusias labai įtakingas ir visą mokslo istoriją dar gerą tūkstantį metų stipriai veikusias knygas apie astronomiją (gr. Μαθηματικὴ Σύνταξις, lot. *Syntaxis Mathematica*, arba *Almagestum*) ir astrologiją (gr. Τετραβιβλος,

-
- (1) Ptolemajo tyrimų pagrindus padėjo XIX a. II pusės vokiečių mokslininkai, kuriais dažnai remiamasi ir šiandien. Pvz., naujausio vadyno etimologijų sąvado autoriai [21] dažniausiai pasitenkina į vieną vietą sudėdami senąsias etimologijas.
  - (2) Pavyzdžiui, [11; 12], daugelis A. Nowakowskio darbų.
  - (3) [9; 8], ypač V skyrius: „Galindų pažinimo šaltiniai: Ptolemajo „Geografija“ (p. 121–162), kuriame pateikta iki šiol vienintelė sisteminė Ptolemajo duomenų analizė lietuvių kalba.
  - (4) Paradoksaliai Venedų įlankos ir gotų paieškas Ptolemajo *Geografijoje* taikliai aprašo [8, 122–125].
  - (5) Toks tapatinimas nuo VI a. sutinkamas ir graikų (Jonas Malalas, VI a., *Chronographia* 8), ir romėnų (Izidorius Sevilietis, VII a. pr., *Etymologiae* III, 25; *Anonymus Raventus*, IX a., *Cosmographia* I, 9; Albertas Didysis, XIII a., *Speculum astronomicum*, 2), ir arabų (Masudis / al-Masudi, X a., *Aukso pievos*, II, 27) kultūrose.

lot. *Quadrupartitum*, arba *Αποτελεσματικά*, *Apotelesmatika*). Neiškikę jo veikalai, sprendžiant iš pavadinimų ir fragmentų, buvo skirti muzikos teorijai, optikai ir filosofijai (6).

Ptolemajo „Geografija“ yra pats didžiausias iš Antikos laikų išlikęs toks veikalas. Jo siekis buvo žemėlapyje pavaizduoti *oikumenę* – visas tuo metu žinomas pasaulio žemes. Atrodo, kad jis ir buvo pats pirmasis tai padaręs geografafas, nors, be abejo, dirbdamas šį darbą turėjo daug pirmtakų. Jo veikalas, be kita ko, yra ir pats didžiausias vietovardžių (miestų, upių, kalnų, miškų, jūrų, iškyšulių, ežerų, tautų, miestų etc.) sąvadas, kuriame yra per 8 000 pavadinimų, iš jų apie 6 400 pateikti su geografinėmis koordinatėmis, ir tai yra didžiausia Ptolemajo inovacija. Norėdamas, kad jo oikumenės žemėlapi būtų galima nubraižyti iš pateiktų duomenų, po pirmosios įvadinės knygos jis sistemingai, eidamas iš vakarų į rytus ir iš šiaurės į pietus, surikiuoja įvairių regionų aprašymus: nubrėžia ribas, aprašo pagrindinius geografinius objektus (jūrų pakrantes, upes, kalnus, miestus), nurodydamas koordinatas, sužymi tuose kraštuose gyvenančias tautas. Pradėjęs nuo Europos (II–III kn.; IV kn. skirta Afrikai, V–VII kn. – Azijai), jis pirma aprašo Tulę ir Britaniją (II, 2–3), Ispaniją (II, 4–6), Galiją (II, 7–10), Germaniją (II, 11), Apeninus ir Ilyriką (II, 12–16), Italiją ir Korsiką (III, 1–2), Sardiniją ir Siciliją (III, 3–4), Europinę Sarmatiją ir Tauridę (III, 5–6), Dakiją, Meziją ir Trakiją (III, 7–12) ir baigia Makedonija ir Graikija (III, 13–17).

Nėra aišku, kas buvo Ptolemajo šaltiniai. Atidžiai skaitydami jo pateiktas žinias tyrėjai pastebi, kad kartais jo pažymėtų miestų nebuvo jau porą šimtų metų [17, 3]. Kai kuriais atvejais jis, kaip ir žada įvadinėje knygoje (I, 5, 2), išties naudojami naujausiais duomenimis (vėlyviausi identifikuojami geografiniai duomenys buvo iš imperatoriaus Hadriano (valdė 117–138 a.) laikų) – romėnų kariuomenės ir civilinės administracijos registrais, matavimais, jūrinių kelionių aprašymais (vadinamieji periplai), įvairiais itinerarijais. Pagrindinis Ptolemajo šaltinis – tik iš jo paties veikalo žinomas viena karta anksčiau gyvenęs geografafas Marinas Tyrietis, stropiai rinkęs įvairių geografinę medžiagą, pirmasis pradėjęs žymėti įvairių geografinių objektų padėtį ir nubraižęs pasaulio žemėlapi (7). Įvadinėje knygoje Ptolemajas išsamiai su juo diskutuoja (I, 6–17) ir sakosi kai kur pataisantis jo klaidas (I, 19, 1).

Rankraštinė Ptolemajo „Geografijos“ tradicija sudėtinga. Naujaisiais laikais į saulės šviesą šį veikalą ištraukė mokytojas Konstantinopolio vienuolis Maksimas Planudas (Μάξιμος Πλανούδης, lot. *Maximus Planudes*, ca 1260 – ca 1310), nors iš paminėjimų galima spręsti, kad veikalas Konstantinopolyje buvo žinomas ir Vėlyvosios Antikos laikotarpiu, ir IX a., ir XII amžiuje [3, 61, 521]. Ptolemajo „Geografijos“ nuorašą Planudas įteikė to meto imperatoriui Andronikui II Paleologui (1259–1282–1328–1332), su kuriuo palaikė artimus santykius. Šis nuorašas (*Vaticanus Urbinas Graecus* 82, žymimas U) saugomas Vatikano bibliotekoje (8). Yra išlikęs ir pačiam M. Planudui priklausęs nuorašas su nuosavybę liudijančiu įrašu (*Vaticanus Graecus* 177, žymimas V). Ne tik šie, bet ir visi kiti išlikę Ptolemajo „Geografijos“ nuorašai kyla iš Planudo ir jo mokinių aplinkos ir susiveda į du dar iki III a. išsiskyrusius archetipus ω ir ξ (vienintelis jį liudijantis rankraštis *Vaticanus Graecus* 191, žymimas X), o ω grupės rankraščių tradicija į Δ ir Π pogrupius galėjo skilti IV–VI amžiuje [24, 23–24; 3, 532]. Planudo atradimas sukėlė didelę susidomėjimo „Geografija“ banga:

(6) Visus graikų ir arabų autorių liudijimus apie Ptolemają ir jų vertimą į vokiečių kalbą galima [3, 19–33].

(7) Smulkų aptarimą žr. [23, 122–133].

(8) Šiandien jį galima apžiūrėti kompiuterio ekrane, prieiga per internetą: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Urb.gr.82.

XIV–XVI a. iš jo aplinkos pasklido 64 graikiški veikalų nuorašai. „Geografija“ visų pirma domino Konstantinopolio mokslininkus – veikalas ne tik perrašinėjamas, bet ir komentuojamas. Graikams ypač rūpi „teorinė“ dalis, dėstanti kartografinių žemėlapių sudarymo principus.

Ankstviausios žinios apie Ptolemajo „Geografijos“ skaitytojus pasiekia iš III a.: jį skaitė ir graikų, ir romėnų, ir sirų, ir arabų mokslininkai. Mokslininkai linksta manyti, kad Antikos laikais ji nebuvo išversta į lotynų kalbą [5, 283–287], tačiau per vertimus iš arabų kalbos nuo XII a. apie šio Ptolemajo veikalą egzistavimą buvo žinoma ir Vakaruose (9). Lotyniškame pasaulyje veikalas pradeda skliti praėjus šimtui metų nuo jo atradimo Konstantinopolyje, kai jį 1400–1410 a. į lotynų kalbą išvertė Emanuelis Chrisoloras (Μανουήλ Χρυσολωράς; ca 1355–1415) ir Jacopo Angeli da Scarperia (ca 1360–1411) – pirmasis begimstančio italų Renesanso graikų kalbos mokytojas ir jo pirmasis mokinys [3, 534]. Nuo tada Ptolemajo veikalas pradėjo skliti ir lotyniškame Vakarų pasaulyje (lotyniškas *editio princeps* 1475 a., Vičensa, graikiškas, parengtas Erazmo Roterdamičio – 1533 a., Bazelis) ir dar XVI bei XVII a., kai nauji geografiniai atradimai ir patobulėję geografijos metodai sudėliojo naują pasaulio vaizdą, ir buvo pagrindinis geografinių žinių šaltinis.

VYSLA

Vyslą Ptolemajo pasakojime aptinkame kelis kartus: ji minima aprašant Germanijos ir Sarmatijos ribas, Vyslos pakrantėse gyvenusias tautas, aptariant Vyslos ištakas, greta esančius kalnus, priešais jos žiotis esančias salas. Tačiau dar nepradėję nagrinėti konkrečių „Geografijos“ teksto vietų, pirma pamėginkime įvertinti, kiek dėmesio skiriama Vyslai Ptolemajo „Geografijoje“. Nuspręsti galėtų padėti puikiai naujo Ptolemajo „Geografijos“ leidimo rodyklė [10] (10). Iš jos sužinome, kad Vysla šiame veikale minima 9 kartus. Tai daug ar mažai? Norėdami susidaryti nuomonę turėtume šį skaičių palyginti su kitomis gretimomis to paties regiono upėmis: Visurgis (Vėzeris) – 2 kartai, Albis (Elbė) – 6 kartai, vakarinę Germanijos sieną žymintis ir jau seniai romėnams puikiai pažįstamas Reinas – 10 kartų. Žinoma, šie skaičiai nublinksta, kai pamėgini suskaičiuoti Dunojaus paminėjimus: jį Ptolemajus pamini 25 kartus, o dar turėtume pridėti ir kitą šios upės pavadinimą – Istrą (12 kartų). Tad turime pripažinti, kad geografui Ptolemajui Vysla atrodo esanti tokia svarbi, kaip ir Reinas, kad jis apie šią upę turi beveik tiek pat žinių, kaip ir apie Reiną, o kai kuriais atvejais ir daugiau.

Ką tas galėtų reikšti? Jau esame rašę [1, 253], kad geografija romėnams visų pirma buvo kariuomenei skirtas ir jai būtinas mokslas. Tyrėjai yra pastebėję, kad net ir pirmą kartą naujose žemėse kariaudami romėnai visuomet gerai orientuodavosi erdvėje. Vadinas, jų kariuomenės geografai jau būdavo anksčiau gerai padirbėję. Tad ar negalėtų išsamios žinios apie Vyslą reikšti, kad karinė romėnų vadovybė vienu metu svarstė karinį žygį iki šios upės? Apie tokius planus liudytų Ptolemajo amžininko, sunkius Markomanų

(9) Visus Ptolemajo „Geografijos“ paminėjimus iki XIII a. pabaigos žr. [3, 56–62].

(10) Straipsnyje cituodami Ptolemajo „Geografiją“ remiamės šiuo leidimu. Dera pasakyti, kad jame leidėjai naudojo savąją vietų numeracijos sistemą, neatitinkančią anksčiau autoritetingiausiu laikyto C. Müllerio [4] leidimo numeracijos. Naujoji numeracija išsaugo knygas ir skyrius žyminčių skaičius (pirmi du skaitmenys), tačiau toliau skyriaus sakiniai numeruojami iš eilės (trečias skaitmuo), atsisakoma ankstesnio skyriaus skaidymo į stambias dalis ir tik tada į sakinius.

karus Panonijoje prie Dunojaus kariavusio imperatoriaus Marko Aurelijaus (121–161–180) sumanymas įkurti Markomanijos, o vėliau ir Sarmatijos provincijas (11).

ŠIAURINĖ GERMANIJOS RIBA NUO REINO IKI VYSLOS

Laikydamasis jau Agripas laikų nusistovėjusios tradicijos, šiaurinę Germanijos ribą Ptolemajus veda Šiaurės ir Baltijos jūromis, tarp kurių įsiterpia Jutlandijos pusiasalis, tad nuo Reino iki Vyslos. Pažiūrėkime, kaip jis tai daro:

II, 11, 1–4: Vakarinių Germanijos kraštą apibrėžia Reino upė, šiaurinė – Germanijos okeanas, kurio aprašymas yra toks:

Po Reino upės žiočių, kurių laipsniai $28^{\circ} / 54^{\circ}$,

Vidro (Οὐίδρου) upės žiotys $28^{\circ}30' (27^{\circ}30') / 54^{\circ}20'$,

Manarmanio (Μαναρμανίς) (Mararmanio (Μαραρμανίς)) uostas $28^{\circ} / 54^{\circ}45' (15')$,

Amisijo (Ἀμισίου) (Amaso (Ἀμάσου) upės žiotys $29^{\circ} / 55^{\circ}$

ir upės ištakos $32^{\circ} / 52^{\circ}$,

Visurgio (Οὐισούργιος) (Visorgo, Οὐισοργὸν) upės žiotys $31^{\circ} / 55^{\circ}15' (55^{\circ})$

ir upės ištakos $34^{\circ} / 52^{\circ}30'$,

Albio (Ἄλβιος) (Labios (Λάβιος) upės žiotys $31^{\circ} / 56^{\circ}15'$

ir upės ištakos $39^{\circ} / 50^{\circ}$.

Kimbrų pusiasalyje

iškyšulys po Albio $32^{\circ} / 56^{\circ}50'$,

kitas iškyšulys $35^{\circ} / 58^{\circ}20'$.

Dar kitas ir šiauriausias iškyšulys $38^{\circ}40' (35^{\circ}40') / 58^{\circ}10' (20')$,

ryčiausias pusiasalio iškyšulys $40^{\circ}15' (44) / 59^{\circ}30'$,

po šio iškyšulio pirmasis $39^{\circ}20' / 58^{\circ}15'$,

po šiuo esantis iškyšulys $37^{\circ} / 57^{\circ}$.

Posūkis į rytus $35^{\circ} / 56^{\circ}$,

Chaluso (Χαλούσου; Lachuso, Λαχούσου) upės žiotys $37^{\circ} / 56^{\circ}$,

Svebo (Συήβου) upės žiotys $39^{\circ}30' / 56^{\circ}$,

Viadvos (Οὐιαδούα; Vildvos (Οὐίλδοῦα) upės žiotys $42^{\circ}10' (30') / 56^{\circ}$,

Vistulos (Οὐιστούλα) upės žiotys $45^{\circ} / 56^{\circ}$,

upės ištakos $44^{\circ} / 52^{\circ}30'$

nuo dešinėsios atšakos, kuri veda link Albio $40^{\circ}10' / 52^{\circ}40' (30')$.

Kuo ypatingas šis šiaurinio Germanijos pakraščio aprašymas? Visų pirma mes čia randame pirmą kartą paminėta keletą upių, kurios įteka į Baltijos jūrą tarp Jutlandijos pusiasalio ir Vyslos. Upės tarp Reino ir Jutlandijos pusiasalio (12), kaip rodo Plinijaus

(11) *Historia Augusta*, Marcus Aurelius Antoninus philosophus. 24,5: *Voluit Marcomanniam provinciam, voluit etiam Sarmatiam facere...*; 27, 10: *triennio bellum postea cum Marcomannis Hermunduris Sarmatis Quadis etiam egit et, si anno uno superfuisset, provincias ex his fecisset*. Turint omenyje, kad *Historia Augusta* nėra labai patikimas šaltinis, o informacijos apie tokius Marko Aurelijaus ketinimus nepatvirtina jokie kiti autoriai, klausimas dėl tokių planų buvimo lieka neatsakytas. Kita vertus, žinant, kad imperatorius su kariuomene buvo persikėlęs per Dunojų ir sumušė markomanus šiauriniame jo krante (ibid. 21, 10), kad tarp jo priešų minimi įvairūs sarmatai – roksolanai, basternai, alanai, peuciniai ir kostobokai (ibid. 22, 1), o kai kuriuos iš jų, kaip matysime vėliau, Ptolemajus įkurdina Vyslos aukštupyje (lugai burai), visai gali būti, kad karinė vadovybė išties projektavo kokią nors provinciją Vyslos aukštupyje.

(12) Vidras veikiausiai yra Vechtas arba Borndiepo sąsiauris tarp Teršelingo (*Terschelling*) ir Amelando (*Ameland*) salų šiauriniame Nyderlandų pakraštyje (pasikliaujame [6, 130, išn. 16] identifikacija), Amisijas – Emsas, Visurgis – Vėzeris, Albis – Elbė.

veikalas (*NH*, IV, 100) [1, 265], buvo žinomos nuo I a., bet upės už jo vardijamos pirmą kartą. Beje, ir paskutinį: vėlesni autoriai tokiais vardais vadinamų upių nebemini. Naujasis Oderio vardas pirmą kartą istorijoje pasirodo IX amžiuje [13]. Tačiau tyrėjai, visų pirma senovės geografinių matavimų žinovai, šiandien tvirtai teigia, kad visas šias upes galima gana pagrįstai identifikuoti: Chalusas – Štreliasundo (*Strelasund*) sąsiauris, Svebas – Oderis, Viadva (Vildva) – Slupia ir, pagaliau, Vysla [6, 129–130].

Turėtume atkreipti dėmesį ir į tai, kad atkarpoje nuo Reino iki Elbės žiočių, kurios yra ir pietvakarinis Jutlandijos pusiasalio taškas, aptinkame 5 upes, tai yra beveik tiek pat, kiek ir nuo pietrytinio Jutlandijos pusiasalio taško iki Vyslos, čia turime 4 upes. Spėtume, kad šių, o ne kokių nors kitų, upių žiotys paminėtos todėl, kad ten keliaudami sustodavo laivai. Tokią mintį remtų ir gana vienodi atstumai tarp išvardytų upių žiočių, pakankamai svarmingai išsirikiuojantys 500 stadijų (92,5 km, dienos plaukimas) ir 1 000 stadijų (185 km, paros plaukimas) (13) kadencijomis: galėtume manyti, kad jų pasirinkimą galbūt nulėmė nusistovėję navigacijos papročiai Baltijos jūroje, o gal ir standartiniai jūrų kelionių atstumo skaičiavimo būdai [2]. Nebūtų sunku įsivaizduoti, kad Ptolemajus, veikiausiai per Imperijos administraciją Aleksandrijoje, turėjo žinių iš laivo kapitono, kuris galėjo užrašyti laivų sustojimo vietas pakeliui iki Vyslos žiočių ir plaukimo laiką tarp jų. Geografas Ptolemajus šiuos plaukimo atstumus perskaičiavo į geografines koordinates.

Tačiau grįžkime prie Vyslos. Iš pateikto aprašymo matome, kad Ptolemajus apie upes iki Jutlandijos pusiasalio žino du dalykus – žiočių ir ištakų koordinates. Nuo Jutlandijos pusiasalio iki Vyslos autorius pateikia tik upių žiočių koordinates. Tai rodytų, kad jo turimos žinios apie žemes gilyn į žemyną yra gana menkos. Bet štai Vyslos jis turi 3 taškus: žiotys, ištakos ir vieta, kur į Vyslą įteka Sanas, arba Bugas: kairioji, t. y. vakarinė, šaka yra pati Vysla. Geografijos istorikai neslepia nuostabos – tai vienintelė upė šiaurinėje Europos dalyje, kurios paminėjimuose nurodoma upių santaka (14): Ptolemajus nemini netgi didžiųjų Reino intakų Nekaro ir Maino Germanijoje ir Mozelio Galijoje. Pastarųjų upių nemini ir kiti geografai, bet pamini istorikai (15).

Didžioji Ptolemajo „Geografijos“ mįslė yra jo pateikiamos koordinatės. Jau seniai tyrėjai bando jas išversti į šiuolaikinę geografijos kalbą. Atrodytų, kad Ptolemajo koordinatės turėtų būti lengvai skaitomos: kaip ir šiandien, jo nulinis meridianas yra pusiaujas, Žemės paviršių jis skaičiuoja tais pačiais laipsniais, kaip ir mes šiandien, sferinės geometrijos skaičiavimų būdai gerai žinomi. Nulinė jo ilgumos lygiagretė eina, žinoma, ne per Grinvičą prie Londono, bet per Palaimintąsias salas (IV, 6, 34). Dėl jų identifikacijos nėra vieningai sutariama. Į jas galėtų pretenduoti dar finikiečių žinotos Kanarų salos [22, 14, išn. 38] arba gerokai piečiau esanti Santa Antão, vakariausia iš Kabo Verde (Žaliojo iškyšulio) salų [16, 100]. Tad atitinkamai iš Ptolemajo ilgumos koordinatė atėmę apytikriai 25°, turėtume gauti dabartines koordinates.

(13) Geografijos istorikai nesutaria, kokio ilgio vienetas yra viena stadija (στάδιον), tokį atstumą įvairiose varžybose bėgdavo graikų atletai. Iš Antikos laikų mums išliko ne vienas stadionas, archeologams yra pavykę surasti ir bėgikų starto ir finišo ženklus. Tačiau paaiškėjo, kad įvairiose vietose šis bėgimo takas yra skirtingo ilgio: Atėnuose – 185,4 m, Olimpijoje – 176,4 m, įvairiuose kituose stadionuose nuo 157 iki 211 metrų. Kol graikai nesusidūrė su romėnais, toks neapibrėžtumas, atrodo, jiems netrukdė. Tačiau pradėjus turėti reikalų su griežta mylių (*mille passuum* – tūkstantis dvigubų žingsnių, ca 1480 m) sistema, reikėjo sutarti dėl mylios ir stadijos santykio. Tuomet ir buvo nustatyta, kad 1 stadija yra 1/8 romėnų mylios, arba 185 m. Romos imperijos laikų geografiniuose aprašymuose įsigalėjo paprotys atstumus sausumoje skaičiuoti myliomis, o jūroje – stadijomis.

(14) [18, 273]: Bemerkenswert ist die Nennung von zwei Quellflüssen der Weichsel.

(15) *Mosella*: Tac. *Ann.* XIII, 53; *Moenus*: Amm. XVII, 1, 6; *Nicer*: Amm. XXVIII, 2, 1.

Tačiau taip nėra. Kita vertus, žvelgdami į Ptolemajo žemėlapi turime pripažinti, kad jis gana panašus į dabar mums daug geriau pažįstamus oikumenės kontūrus. Tad kur klaida? Tyrėjai ieško ir randa daug paaiškinimų (Ptolemajas perdėm ištesia oikumenę vakarų–rytų kryptimi (16); jo įsivaizduojamas Žemės rutulys yra gerokai mažesnis nei iš tikrųjų (17); netikslūs matavimai; informatorių ir perrašinėtojų klaidos) ir visai mėgina perskaičiuoti „Geografijos“ nuorodas (18). Atrodo, kad atsargiausia išties būtų ne ieškoti vienos bendros formulės (19), bet paskirai nagrinėti kiekvieną geografinį regioną (20). Einant tokiu keliu kartais nusišypso tikra sėkmė. Kaip tik taip yra mūsų atveju: Klausas Geusas ir Irina Tupikova puikiam straipsnyje parodo, kad, skaičiuojant Šiaurės ir Baltijos upių iki Vyslos žiočių koordinates ir išieties tašku imant Kelną (*Colonia Claudia Ara Agrippinensium*), upių žiočių padėtys iki Vyslos susidėlioja stebėtinai tiksliai [6, 129–130] (21). Dar daugiau: ši geografinių žinių pluoštą netgi galima datuoti. Panašu, kad jis turėjo atsirasti I a. pabaigoje – II a. pradžioje, kai 85 a. Kelnas tapo romėnų *Germania inferior* provincijos sostine.

SALOS PRIEŠAIS GERMANIJĄ

Laikydamasis įprastos geografinio aprašymo formulės, Ptolemajas taip pat vardija priešais šiaurinę Germanijos pakrantę esančias salas. Čia vėl randame Vyslą:

II, 11, 31–35: Germanijos salos, išsidėsčiusios priešais Albio žiotis, vadinamos Saksonų [salomis], yra trys, kurių vidurio laipsniai yra $31^{\circ} / 57^{\circ}20'$. Virš Kimbrų pusiasalio yra kitos trys salos, vadinamos Alokijomis, kurių vidurio laipsniai yra $37^{\circ} / 59^{\circ}20'$. Į rytus nuo Kimbrų pusiasalio yra keturios salos, vadinamos Skandijomis. Trys iš jų mažos, vidurinės iš jų laipsniai yra $41^{\circ}30' / 58^{\circ}$. Didžiausioji, labiausiai nutolusi į rytus, yra priešais Vistulos upės žiotis; labiausiai į vakarus nutolęs

-
- (16) Visa Ptolemajui žinoma oikumenė vakarų – rytų kryptimi nuo Kabo Verdės ar Kanarų salų iki pasutinio jam žinomo taško Kinijoje išsitiesia per 180° , nors turėtų siekti tik 117° : šie papildomi 60 laipsnių sudaro apytikriai 7 000 km Cf. [6, 125].
- (17) Antikos mokslininkai turėjo dvi nuomones apie Žemės rutulio dydį: Eratosteno manymu, jos apskritimo ilgis ties pusiauju turėtų būti apie 250 000 stadijų (tyrėjai nesutaria dėl Eratosteno stadijos ilgumo: jei tai buvo olimpinė stadija 176,4 m, tai tuomet turime apie 44 100 km, t. y. 10 % daugiau, nei pagal šiuolaikinius matavimus (40 075 km), Ptolemajas manė, kad šis skaičius per didelis, ir jį mažino iki 180 000 stadijų, arba 31 752 km, o tai Žemės rutulį sumažina daugiau nei 30 % [6, 127].
- (18) Jau šiame amžiuje Berno universiteto šveicarų suburta geografų grupė pasiūlė naują ir įdomų statistinį metodą ieškoti klaidų sistemingumo paskiruose mažuose teritorijos vienetuose. Žr. [16].
- (19) Šios aplinkybės nepaiso E. Mazėčio pasiūlytas skaičiavimo modelis, kuriuo savo tyrimuose remiasi E. Jovaiša: žr. sk. „Ptolemėjo sferinė geometrija ir jo koordinacių sistema“ ir „Ptolemėjo žemėlapis sferine geometrija paremtoje koordinacių sistemoje“ [8, 127–133]. Argumentus žr. [6, 128].
- (20) Tokio nagrinėjimo pavyzdys galėtų būti [17; 20, 122–123], o ypač [6].
- (21) Autoriai teigia, kad į Ptolemajo žemėlapi yra sugulę daug „dalinių“ žemėlapių (itinerarijų, periplų, etc.) ir kiekvienas jų yra sudarytas remiantis koku nors vienu išieties tašku, nuo kurio ir nurodomi atstumai, tačiau šie „pradiniai taškai“ tarpusavyje nederą. Pavyzdžiui, maršrutas Kelnas–Chalusas–Svebas–Viadva–Vysla–Skandija yra vienas informacijos pluoštas: atstumai tarp jo narių ir geografinės padėties kuo puikiausiai dera tarpusavyje. Tačiau tai nereiškia, kad šie taškai taip pat gerai dera su kitais taškais, pavyzdžiui, Jutlandijos pusiasalyje ar upėmis rytiniame Baltijos krante. Išieties tašku paėmus, pvz., Reino žiotis, atstumai sugriūva. Šie autoriai identifkavo ir dar vieną taškų pluoštą, kuris labai tvarkingai sieja Reino žiotis–Jutlandijos šiaurytinį tašką–Chesiną–Turuntą–Rudoną–Chroną. Tačiau šioje sekoje nėra, pvz., Vyslos žiočių, todėl atstumas tarp šio taško ir Chrono, kurį autoriai tapatina su Priegliumi, išėina gerokai didesnis, nei yra iš tikrųjų, nors atstumas tarp Priegliaus (Chrono) ir Nemuno (Rudono) teisingas.

jos kraštas turi laipsnius $43^{\circ} / 58^{\circ}$; ryčiausias – $46^{\circ} / 58^{\circ}$; šiauriausias – $44^{\circ}30' / 58^{\circ}30'$; piečiausias – $45^{\circ} / 57^{\circ}40'$. Ji taip pat tikrai vadinama Skandija. Vakarinėje jos pusėje gyvena chaideinai, rytinėje – favonai ir firaisai, šiaurinėje – finai, pietinėje – gutai ir daukionai, viduryje – levonai.

Tyrėjų yra pastebėta, kad, konstruodamas savo žemėlapi, Ptolemajas pirmiausia pažymėdavo „įžymiųjų miestų“ (*poleis episēmoi*) (22) ir kitų geografinių objektų vietą, kurių geografinę platumą jis žinojo. Pavyzdžiui, Germanijoje tokių miestų yra keturi – trys miestai (Amisia, kur ilgiausia metų diena trunka 16 ir $\frac{1}{2}$ val., Luppia – 16 ir $\frac{5}{6}$ val. ir Eburodunum 15 ir $\frac{11}{12}$ val.) ir Skandinavijos sala (18 val.) (23). Europinėje Sarmatijoje – penki miestai (Tamyrake – 16 val., Navaronas – 16 ir $\frac{1}{4}$ val., Olbija – 16 ir $\frac{1}{12}$ val., Teodosija – 15 ir $\frac{5}{6}$ val. ir Pantikapėja – 15 ir $\frac{11}{12}$ val. Krymo pusiasalyje) (24). Tokių „įžymiųjų miestų“ daugiau randame geriau pažįstamos ir astrologija labiau besidominčiose provincijose: pavyzdžiui, Italijoje jų yra 11 (Roma, Nica, Teracina, Neapolis, Tarentas, Brundizijus, Ankona, Ravena, Akvilėja, Beneventas ir Kapuja) (25). Šie „įžymieji miestai“ mūsų atveju svarbūs tuo, kad Ptolemajas gali juos gana tiksliai „pririšti“ prie geografinės platumos. Panašus taškas yra ir Skandijos sala (26), ir upių žiotys, kurių geografinę platumą galėjo nustatyti gnomonu naudotis įgudę laivų kapitonai. Antras žingsnis – tokių vietų atžvilgiu išdėlioti kitus objektus, pavyzdžiui, tautas, miškus, ežerus [19, 87]. Tokią logiką matome ir šiame aprašyme: virš Elbės yra trys salos, virš Vyslos – viena. Jutlandijos iškyšulys taip pat svarbus tos vietos geografijai, tad jo atžvilgiu nurodoma buvus keturias salas. Vyslos žiotys Ptolemajui taip pat buvo svarbus geografinis taškas, tad jų atžvilgiu jis nurodo kito geografinio objekto vietą. Tyrėjai gana sutartinai tvirtina, kad šioji sala turi būti Gotlandas. Geografinės jos koordinatės puikiai dera prie upių tarp Jutlandijos pusiasalio ir Vyslos koordinacių komplekto, kai išeities tašku imamas Kelnas [6, 131].

EUROPINĖS SARMATIJOS RIBOS

Vysla Ptolemajo „Geografijoje“ žymi ne tik Germanijos ribas. Ji taip pat yra vakarinė europinės Sarmatijos riba, o jos žiotys – taškas, nuo kurio Ptolemajas apskritai imasi braižyti europinės Sarmatijos kontūrus. Tai nėra kuo nors išskirtinis bruožas: aiškindamas savo žemėlapio braižymo metodą Ptolemajas sako, kad, kaip rašydamas iš kairės į dešinę ir eilutes rikiuodamas iš viršaus į apačią, savo darbą jis pradėdąs nuo šiaurvakarinio taško ir paskui po truputį einąs į rytus ir pietus (II, 1, 4–5). Germaniją jis taip pat pradėjo aprašinėti nuo panašioje pozicijoje esančių Reino žiočių. Tad pažiūrėkime, kaip Ptolemajas dėlioja šiaurinę, rytinę ir vakarinę Europinės Sarmatijos kraštą:

III, 5, 1–20: Europoje esančią Sarmatiją riboja:

iš šiaurės palei Venedų įlanką Sarmatų vandenynas ir dalis nežinomos žemės, kurios aprašymas štai toks:

po Vistulos upės žiočių

Chrono (Χρόνου) upės žiotys – $50^{\circ} / 56^{\circ}$,

Rudono (Ρούδωνος; Rubono, Ρούβωνος) upės žiotys – $53^{\circ} / 57^{\circ}$,

Turunto (Τουρούντου) upės žiotys – $56^{\circ} / 58^{\circ}30'$,

Chesino (Χεσίνου; Chersino, Χερσύνου) upės žiotys – $58^{\circ}30' / 59^{\circ}30'$,

(22) „Įžymieji miestai“ į geografiją atkeliaavo iš III–II a. pr. Kr. astrologinės literatūros. Smulkiau žr. [7].

(23) VIII, 6, 3–4.

(24) VIII, 10, 3–4.

(25) VIII, 8, 3–6.

(26) VIII, 6, 4.

pakrantė, esanti Tulės platumoje,
tai yra žinomos jūros riba – $62^{\circ} / 63^{\circ}$.

Iš rytų pusės Sarmatijos riba palei Tanaidės (Ταναΐδος) upės ištakas turi laipsnius $64^{\circ} / 63^{\circ}$,

o iš vakarų ją riboja Vistulos upė, Germanijos dalis tarp jos ištakų ir Sarmatų kalnų bei patys kalnai, kurių padėtis yra nusakyta [anksčiau].

Kaip Didžiosios Germanijos aprašymą Ptolemajus pradėjo nuo šiaurvakarinio jos taško – Reino žiočių, lygiai taip pat nuo šiaurvakarinio taško – Vyslos žiočių – jis pradeda ir Europinės Sarmatijos ribų aprašymą. Toliau autorius iš eilės pateikia keturių upių žiočių koordinatas. Pakankamai pagrįsti argumentai rodo, kad Chroną (27) turėtume tapatinti su Priegliumi, Rudoną / Ruboną – su Nemunu, Turuntą – su Dauguva / Venta, Chesiną veikiausiai su Salaca / Pernu [6, 132]. Daug nesvarstydamas jūrą Ptolemajus pavadina pagal bendrą krašto pavadinimą – Sarmatų (arba „Sarmatijos“) okeanu (Σαρματικῶ ὠκεανῶ). Bet greta turime ir Venedų įlanką (Οὐνεδικὸν κόλπον), kuriai suteiktas pajūriais gyvenančios tautos vardas. Įprasta šią įlanką tapatinti su dabartine Gdansko įlanka, nors atrodytų, kad ja veikia reikėtų laikyti platesnį jūros linkį nuo Akmenragės Latvijoje iki Rozewie iškyšulio Lenkijoje arba bent jau iki Bruzdavos Prūsijoje (28). K. Geuso ir I. Tupikovos tyrimas įtikinamai rodo, kad šių keturių upių koordinatės, vadinasi, ir žinios apie jų pavadinimus, įlankos pavadinimą ir pakrantėje gyvenančias tautas, buvo surinktos 5 a. po Kr., kai būsimo imperatoriaus Tiberijaus vadovaujamas romėnų karo laivynas iš Reino žiočių leidosi į žygį pro Jutlandijos pusiasalį ir pasiekė „Skitiją“ – pietrytinį Baltijos jūros krantą [6, 131–137].

Pagaliau, vakarinė Europinės Sarmatijos riba čia nusakyta pateikiant nemažai detalių, akivaizdžiai nesitenkinama paminėjus vien tik Vyslą, ką matėme ankstesniuose šaltiniuose. Dabar vakarinė jos riba pirmiausia vedama Vysla, paskui lyguma tarp Vyslos aukštupio ir Sarmatijos (Vakarinių Karpatų) kalnų, paskui – pačiais šiais kalnais. Toks detalus aprašymas rodo, kad Ptolemajo šaltiniams tos vietos gana gerai pažįstamos. Jos ištis yra visai netoli Imperijos sienų.

KALNAI

Kaip ir upės, kalnai Ptolemajo „Geografijoje“ yra svarbus objektas, kurį jis visuomet stengiasi pažymėti. Ir kalnai, ir upės dažnai skiria kraštus, atriboja tautas. Naujaisiais laikais tyrėjams juos identifikuoti daug sunkiau nei upes dar ir todėl, kad jie daug dažniau keitė savo vardus, o kiekviena kalnų grandinė, kalnagūbris ar paskiras kalnas taip pat turi savo vardus. Be to, „kalnų“ (ὄρη) vardo suteikimas – gana subjektyvus dalykas: tai ir trijų šimtų metrų aukščio kalva, ir pusanthro kilometro ar aukštesnė viršukalnė.

Kad ir kaip būtų, pažiūrėkime, kokius kalnus Ptolemajus nurodo esant Germanijoje:

II, 11, 7: Iš Germaniją juosiančių kalnų patys garsiausi yra jau minėti ir tyčia taip pavadinti Sarmatų (Σαρματικὰ ὄρη) kalnai;

virš Dunojaus ištakų esantys kalnai, kurie vadinasi taip pat, kaip ir Alpės, kurių viršūnės yra $29^{\circ} / 47^{\circ}$ ir $33^{\circ} / 48^{\circ}30'$.

Taip pat vadinamieji Abnobų (Ἀβνοβα) [kalnai], kurių viršūnės yra $31^{\circ} / 49^{\circ}$ ir $31^{\circ} / 52^{\circ}$.

(27) Amianus Marcelinas XXVII, 8, 38 taip pat mini *Chronius* upę į rytus nuo Vyslos.

(28) Apie Venedų įlankos paieškas [8, 122–124]. Papildomi argumentai galėtų būti ir vietovardžių su šaknimi *venet- paplitimas nuo Ventos žiočių ir Ventspilio iki Ventės rago Kuršių mariose, taip pat ankstyviausias Ptolemajo žemėlapis (6 pav.), kurio aptarimą žr. toliau.

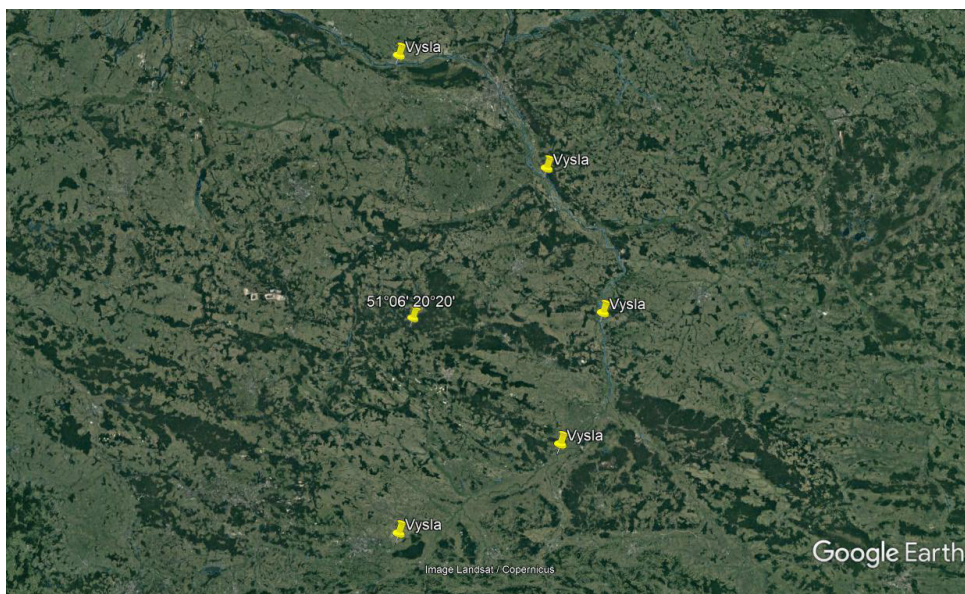
Taip pat Melibokas (Μηλίβοκον), kurio vienas galas yra $33^\circ / 52^\circ 30'$, kitas – $37^\circ / 52^\circ 30'$,
 po kuriuo yra Semano miškas (ή Σημανοῦς Ὑλη) ir Askiburgijas (Ἀσκιβούργιον), kurio vienas galas yra $39^\circ / 54^\circ$, kitas – $44^\circ / 52^\circ 30'$,
 ir dar vadinamieji Sudetų kalnai (Σούδητα ὄρη), kurių viršūnės yra $34^\circ (31^\circ) / 50^\circ$ ir $40^\circ / 50^\circ$,
 po kuriais yra Gabrietos miškas (Γαβρήτα Ὑλη). Tarp jų ir Sarmatų kalnų yra Orkinijos miškas (Ορκύνιος Δρυμός).

1 lentelė. **Germanijos kalnai ir dabartinė jų identifikacija** (29)

Ptol. „Geografija“	Ptolemajo pavadinimas	Identifikacija	Ptolemajo koordinatės	Perskaičiuotos koordinatės
II, 11, 6	Sarmatų (Σαρματικά) kalnai, pietinis galas	Štiavnické vrchy (Slovakija)	$42^\circ 30' / 48^\circ 30'$	$19^\circ / 48^\circ 25'$
	Sarmatų kalnai, šiaurinis galas	Babia Góra (Lenkijos ir Slovakijos pasienis)	$43^\circ 30' / 50^\circ 30'$	$19^\circ 31' / 49^\circ 34'$
	kalnai, kurie vadinasi taip pat, kaip ir Alpės	Kandelio kalnas (Švarcvaldas, Vokietija)	$29^\circ / 47^\circ$	$8^\circ 01' / 48^\circ 03'$
	kalnai, kurie vadinasi taip pat, kaip ir Alpės	Prie Nördlingeno (Švabija, Bavarija)	$33^\circ / 48^\circ 30'$	$10^\circ 31' / 48^\circ 51'$
	Abnoubų (Ἀβνοῦβα) kalnai	Katzenbuckelio kalnas (Badeno Viurtenbergo žemė, Vokietija)	$31^\circ / 49^\circ$	$9^\circ 03' / 49^\circ 29'$
	Abnoubų (Ἀβνοῦβα) kalnai	Eggegebirge kalnai (šiaurės Reinas, Vestfalija, Vokietija)	$31^\circ / 52^\circ$	$9^\circ 02' / 51^\circ 28'$
II, 11, 7	Melibokas (Μηλίβοκον)	Brockenas, Harco kalnų viršukalnė (Saksonija-Anhaltas, Vokietija)	$33^\circ / 52^\circ 30'$	$10^\circ 37' / 51^\circ 48'$
	Melibokas (Μηλίβοκον)	Mittelsächsische Hügelland Saksonijos kalvynas (Saksonija, Vokietija)	$37^\circ / 52^\circ 30'$	$13^\circ 18' / 51^\circ 03'$
	Askiburgijas (Ἀσκιβούργιον)	Studenec, kalnai Čekijoje prie Vokietijos sienos	$39^\circ / 54^\circ$	$14^\circ 27' / 50^\circ 49'$
	Askiburgijas (Ἀσκιβούργιον)	Góry Świętokrzyskie, kalnagūbris prie Kielcų (Lenkija)	$44^\circ / 52^\circ 30'$	$20^\circ 20' / 51^\circ 06'$
	Sudetų kalnai (Σούδητα ὄρη)	Döbraberger kalnai Tiuringijoje (Vokietija)	$34^\circ (31^\circ) / 50^\circ$	$11^\circ 39' / 50^\circ 16'$
	Sudetų kalnai (Σούδητα ὄρη)	Oderské vrchy (Čekijos šiaurės rytuose)	$40^\circ / 50^\circ$	$17^\circ 30' / 49^\circ 37'$

(29) Visi geografinių taškų skaičiavimų duomenys paimti iš [20, 123–124].

Išžiūrėję į šį Germanijos kalnų sąrašą matome, kad jie žemėlapyje dėliojami tuo pačiu principu – iš vakarų į rytus. Tik Sarmatų kalnai iš ankstesnės pastraipos, atrodytų, griau-na tvarką. Tačiau jie ten buvo paminėti kaip rytinė Germanijos siena. Taip pat pastebi-me, kad vienu atveju kalnai siejami su kitais geografiniais objektais (vadinamosios Alpės ir Dunojaus ištakos), tačiau rytiniame Germanijos gale esantys kalnai šiame aprašyme su Vysla nėra siejami. O galėtų būti, nes antrasis Askiburgijo galas, šiandien identifikuoja-mas su Švento Kryžiaus kalnais (Góry Świętokrzyskie) Lenkijoje, yra prie pat Vyslos. Kitoje vietoje Askiburgo kalnai pasitelkti apibrėžiant lugų didunų gyvenamas vietas (II, 11, 18). Remdamiesi šia nuoroda galėtume teigti, kad pastarieji gyvena ir prie Vyslos. Veikiausiai tose vietose yra ir garsusis Melos (*De chorographia* III, 4, 33) minimas Vyslos vingis, kur ji pasukanti tekėti atgal (30) (1 pav.).

1 pav. Taškas 51°06' / 20°20' žymi perskaičiuotą Ptolemajo Askiburgo (dab. Šv. Kryžiaus) kalnų tašką, apie kurį apytikriai 100 km spinduliu lanku teka Vysla. Galbūt lugų didunų gyventos vietos

Europinėje Sarmatijoje taip pat esama kalnų – pietvakariuose ji ribojasi su dabartiniais Karpatais, Kryme – Tauro kalnai, pagaliau, kažkur rytiniame jos pakraštyje klajoja paslaptin-gieji Ripajai. Turime kalnų ir prie Vyslos – Venedų kalnai. Jie paminimi greta kitų Europinės Sarmatijos kalnų:

III, 5, 15: Sarmatija išraižyta ir kitų kalnų, kurie vadinasi

Peukų (Πεύκη) kalnai 51° / 51°,

Amadokų (Ἀμάδοκα) kalnai 59° / 51°,

Bodinų (Βώδιον) kalnas 58° / 55°,

(30) Melos fragmento analizę žr. [1, 260–261].

Alaunų (Αλαῦνον) kalnas 62°30' / 55°,
 Karpatai (Καρπάτης), kaip sakyta, 46° / 48°30',
 Venedų (Οὐνεδικὰ) kalnai 47°30' / 55°,
 Ripaijų (Ριπαῖα) kalnai, kurių vidurys – 63° / 57°30'.

Iš šių šešių kalnų, kalvų ar kalnagūbrių šiandien geografsai drąsiau identifikuoja tris (2 lentelė).

2 lentelė. Europinės Sarmatijos kalnai, kalvos ar kalnagūbriai

Ptol. „Geografija“	Ptolemajo pavadinimas	Identifikacija	Ptolemajo koordinatės	Perskaičiuotos koordinatės
III, 5, 15	Peukų (Πεύκη) kalnai	Rytų Beskidai (Ukraina)	51° / 51°	22°40' / 49°30'
	Karpatai (Καρπάτης)	Dalis Karpatų (Ukraina)	46° / 48°30'	22°37' / 48°34'
	Venedų (Οὐνεδικὰ) kalnai	Dylewska Góra (Lenkija)	47°30' / 55°	19°58' / 53°33'

Pirmas į akis krentantis dalykas – dauguma iš Ptolemajo minimų kalnų vadinami su jais susijusių tautų vardais: pavyzdžiui, Karpatai (Ptolemajas juos mini pirmasis) pavadinimą gavo iš tuose kraštuose gyvenusių karpų tautos. Analogiški yra ir peukų (jų vardu pavadinti Peukų kalnai), ir venedų, alaunų, bodinų atvejai. Toks kalnų pavadinimo parinkimo principas, kai kokios nors tautos gyvenamose žemėse esantys kalnai pavadinami tos tautos vardu, galbūt rodo, kad Ptolemajas arba jo šaltinis kraštą pažįsta gana paviršutiniškai: nuo seno žinomi Alpių kalnai nėra siejami su kokia nors tauta.

Identifikuojant Venedų kalnus, tyrėjams veikiau teko remtis ne koordinacių perskaičiavimu, bet Vyslos žemupio geografijos išmanymu: perskaičius koordinates, vienintelis į kalnus panašus geografinis objektas, nuo gautojo taško vakarų–rytų kryptimi nutolęs ne daugiau kaip 31 km ir šiaurės–pietų kryptimi ne daugiau kaip 41 km (31), tėra Dylewska Góra (32) – aukščiausias vakarų ir vidurio Lenkijoje 312 m aukščio kalnas, nuo kurio iki Vyslos – apie 80 km, iki Aistmarių – apie 100 km (2 pav.).

TAUTOS PRIE VYSLOS: GERMANIJA

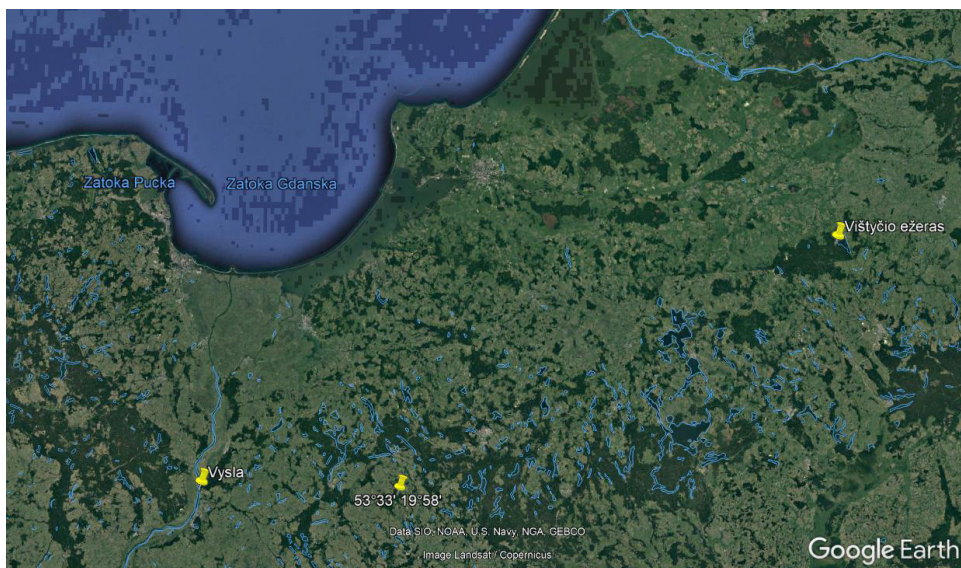
Nubrėžęs geografinių regionų ribas ir pažymėjęs pagrindinius geografinius objektus – kran-to linijas, upių žiotis ir ištakas bei kalnus, toliau Ptolemajas savo žemėlapyje dėlioja tautas. Pirmojoje, įvadinėje, knygoje Ptolemajas sako, kad jam svarbu nurodyti svarbesniųjų tautų padėtį viena kitos atžvilgiu (I, 19, 2: τῶν ἐν αὐταῖς ἀξιολογωτέρων ἐθνῶν τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις). Iš tokio pateikimo mes veikiau sužinome ne geografinę jų vietą, o tautų kaimynystę. Ptolemajas skiria didžiąsias (μέγιστα) ir mažąsias (ἐλάσσονα) tautas (33). Tačiau tautų išsidėstymo aprašymuose matome ir nuorodų į geografinius objektus – upes, pajūrį, kalnus. Tad vardydamas Germanijos gyventojus, Ptolemajas pradeda nuo Reino žiotyse gyvenančių brukterų ir išvardija visas tautas palei Reiną pietų kryptimi (II, 11, 8: „Vienoje Germanijos dalyje palei Reiną pradant nuo šiaurės gyvena mažieji brukterai...“). Paskui sugrįžta į

(31) Kartografinius paaiškinimus žr. [17, 132].

(32) J. Kolendo [12, 98] Venedų kalnų lokalizuoti nesiryžta.

(33) Mums taip ir nepavyko išsiaiškinti, kokiais kriterijais remdamasis – valdomos teritorijos dydžiu, kar-ringumu, draugingumu romėnams, turtingumu, etc. – Ptolemajas vienas tautas laiko didžiosiomis, kitas – mažosiomis.

2 pav. Taškas 53°33' / 19°58' žymi Venedų kalnus (dab. Dylewska Góra). Erdvėje į šiaurę ir šiaurės vakarus nuo linijos Vysla – Dylewska Góra – Vištyčio ežeras turėjo gyventi venedai

Reino žiočių tašką ir vardija tautas, gyvenančias palei Šiaurės jūrą iki Jutlandijos pusiasalio, dalydamas teritorijas upėmis. (II, 11, 11: „O palei vandenyną už brukterų gyvena frisijai iki Amisijo upės, po jų – mažieji kauchai – iki Visurgio upės, paskui didieji kauchai – iki Albio upės.“) Tada, pradėdamas sąsmaukoje gyvenančiais saksonais, Ptolemajus aptaria Jutlandijos pusiasalio tautas, ir įprastu būdu tęsia toliau:

II, 11, 13–14: O už saksonų nuo Chaluso upės iki Svebo upės – farodeinai (Φαροδεινοί). Paskui sidėnai (Σιδηνοί; eiliniai Ειλινοί) – iki Viadvos upės, o už jų rutiklėjai (Ρουτικλειοί) – iki Vistulos upės.

Išvardijęs jūros pakraščiais gyvenančias tautas, Ptolemajus įveda Germanijos tautų vertinimo charakteristiką: yra didžiosios tautos (II, 11, 15: ἔθνων μέγιστα) ir mažosios tautos (II, 11, 16: ἐλάσσονα δὲ ἔθνη). Iš ankstesnio jo dėstymo nėra aišku, kokiai kategorijai reikėtų priskirti jo išvardytas tautas, nors, pavyzdžiui, kalbėdamas apie tautas tarp Reino ir Jutlandijos pusiasalio, jis minėjo mažuosius busakterus (II, 11, 8: Βουσακτεροί οἱ μικροί), mažuosius kauchus (II, 11, 11: Καῦχοι οἱ μικροί) ir didžiuosius kauchus (Ibid. Καῦχοι οἱ μέγιστοι). Tačiau netrukus matysime, kad visas iki tol išvardytas tautas Ptolemajus laiko „didžiosiomis“. Toliau Ptolemajus vardija didžiąsias Germanijos tautas, gyvenančias krašto viduryje (ἐντὸς καὶ μεσογειῶν):

II, 11, 15: Didžiausi iš krašto viduryje gyvenančių tautų yra svebai angeilai (Συρήβων τῶν Ἄγγελων), esantys į rytus už langobardų (Λαγγοβαρδων) ir šiaurėje siekiantys Albio vidurupi; svebų semnonų (Συρήβων τῶν Σεμνόων) [tauta], kurie yra įsikūrę anapus Albio upės nuo minėtos vietos ir rytuose siekia Svebo upę, ir burguntų (Βουργουντῶν) [tauta], kurie gyvena nuo tos vietos iki pat Vistulos.

Šitai vardydamas tautas Ptolemajus brėžia antrąją juostą Germanijoje: nuo rytiniam Reino krante ties vidurupiu gyvenančių langobardų ateiname prie Vyslos vakariniame

krante gyvenančių burgundų. Toliau vėl ta pačia tvarka, pradėdant nuo Reino ir einant į rytus, išvardijamos ir mažosios tautos:

II, 11, 16–17: Mažesnės tautos išsibarsčiusios ir gyvena tarp [didžiųjų]: tarp mažųjų kauchų (Καύχων μὲν τῶν μικρῶν) ir svebų (Συήβων) – didieji busakterai (Βουσακτεροι; bukterai, Βούκτεροι οἱ μείζους), po kuriais yra chaimai (Χαίμαι). Tarp didžiųjų kauchų (Καύχων δὲ τῶν μείζονων) ir svebų – angrivarijai (Ἀγγριουάριοι; agrivarijai, Ἀγριουάριοι), paskui lakobardai (Λακκοβάρδοι), po kuriais dulgumnijai (Δουλογούμνιοι); tarp saksonų ir svebų – teutonoarai (Τευτονόαροι) ir virunai (Οὐίρουνοι), tarp farodinių ir svebų – teutonai (Τεύτονες) ir avarpai (Ἀβάρποι), tarp rutiklėjų ir burguntų – ailvajonai (Αἰλουαίωνες; elvajonai, Ἐλουαίωνες).

Kaip tik šioje ištraukoje pamatome, kad mažosios tautos nėra tos, prie kurių prirašytas pažymins „mažieji“, o didžiosios tautos ne tos, prie kurių prirašyta „didieji“: tarp dviejų didžiųjų tautų – mažųjų kauchų ir svebų – gyvena mažoji tauta, kuri vadinasi „didieji busakterai“. Na, o mums, renkantiems žinias apie Vyslos pakrančių gyventojus, svarbi šios ištraukos pabaiga. Jau matėme, kad Vyslos žemupyje vakarų pusėje gyvena rutiklėjai, o vidurupyje – burgundai. Abi šias tautas Ptolemajus laiko didžiosiomis. Bet tarp jų gyvena ir viena „mažoji“ tauta – ailvajonai.

Ptolemajus pateikia žinių ir apie Vyslos aukštupį. Kaip minėta (II, 11, 15), burguntai gyvena tarp Oderio vidurupio ir Vyslos vidurupio. Toliau Ptolemajus sako:

II, 11, 18: Vėl po [svebais] semnonais gyvena silingai (Σιλίγγαι), o po burguntais – lugai omanai (Λούγοι οἱ Ὀμανοί), po kuriais – lugai didunai (Λούγοι οἱ Διδούνοι), iki Askiburgo kalnų.

Vadinasi, lugai omanai ir lugai didunai gyvena į pietus nuo burguntų, bet nėra aišku, ar jie prieina prie Vyslos. Veikiausiai taip, nes nurodyta kryptis – Askiburgo kalnai, kurie yra pat Vyslos. Bet štai lugai burai tikrai siekia Vyslos aukštupį:

II, 11, 20: Į rytus nuo jų, prie Albio upės – bainochaimai (Βαινοχαίμαι), virš kurių bateinai (Βατεινοί), o dar aukščiau, prie Askiburgo kalnų, – korkontai (Κορκοντοί) ir lugai burai (Λούγοι οἱ Βούροι) – iki Vistulos upės ištakų.

Taigi galime išvardyti visas tautas, kurias Ptolemajus apgyvendino vakariniame Vyslos krante: rutiklėjai, ailvajonai, burguntai ir lugai burai. Dvi iš keturių vadinamos didžiosiomis (rutiklėjai ir burguntai) ir dvi – mažosiomis (ailvajonai ir lugai burai).

Laikydami, kad K. Geuso ir I. Tupikovos argumentai patvirtina, jog geografiniai upių žiočių taškai tarp Jutlandijos pusiasalio ir Vyslos buvo užrašyti I a. pabaigoje – II a. pradžioje, galėtume manyti, kad ir žinios apie Vyslos žemupio tautas buvo surinktos tuo pačiu metu. Galbūt truputį anksčiau galėjo būti surinktos žinios ir apie Vyslos aukštupio ir vidurupio gyventojus. Taip spėti leistų tuose kraštuose imperatoriaus Klaudijaus (41–54 a.) laikais aktyviai vykdyta politika: Augusto *castrum*, karo stovykla, Kornunte buvo pavers-ta nuolatine legionų dislokavimo vieta, o Germanijos tautos į šiaurę nuo šio miesto tapo Romos klientėmis.

RYTINIS VYSLOS KRANTAS: EUROPINĖ SARMATIJA

Dėliodamas Europinės Sarmatijos tautas Ptolemajus jas rikiuoja panašiu principu kaip ir žemėlapyje išdėstydamas Germanijos tautas: pirmiausia vakarinė riba palei Vyslą, paskui – jūros pakrante, tada posūkis į rytus, posūkis į pietus nusileidžiant Tanaidės vaga, tada – Meotidės ir Juodosios jūros pakrantės. Šiaurės vakarų, centrinė ir šiaurinė

Europinės Sarmatijos dalis Ptolemajui daug menčiau pažįstama nei pietinis jos pakraštys. Bet ir čia matome, kad žinių apie Baltijos pajūrį ir rytinį Vyslos krantą jis turi daugiau nei apie centrinę ir rytinę Europinės Sarmatijos dalį. Tačiau net ir apie geriau pažįstamą šiaurės vakarų Europinės Sarmatijos dalį Ptolemajas turi mažiau žinių, nei jų turėjo apie Germaniją: nors ir žino apie keturias upes į šiaurę nuo Vyslos, tačiau vardijamų tautų teritorijų su jomis nesieja. Pasakodamas apie Germanijos tautas jis buvo pateikęs tris pjuvenius: pakrantė, į šiaurės ir Baltijos jūras įtekančių upių vidurupiai ir aukštupiai. Kalbėdamas apie Europinę Sarmatiją jis pateikia tik vieną papildomą pjuvenį. Kaip ir Germanijoje, Ptolemajas čia randa ir didelių, ir mažų tautų, tačiau jam žinomų didžiųjų tautų skaičius čia gerokai mažesnis.

Pasižiūrėkime, kaip Ptolemajas rikiuoja tautas rytiniame Vyslos krante:

III, 5, 19: Didžiausios Sarmatijos tautos yra palei visą Venedų įlanką gyvenantys venedai (Ουενέδαι), virš Dakijos esantys peukiniai (Πευκίνοι) su basternais (Βαστέρναι) ir palei visą Majotidės krantą gyvenantys jadžigai (Ιάδυγες) ir roksolanai (Ρωξολανοί), o giliau [žemyne] – hamaksobijai (Ἀμαξόβιοι) ir skitai alanai (οἱ Ἄλανοὶ Σκύθαι).

Matome, kad didžiosios tautos Europinėje Sarmatijoje pateikiamos poromis: šiaurėje prie Venedų įlankos – venedai ir pietiniame tos pačios ašies gale virš Dakijos (Ptolemajui tai jau Romos provincija) gyvenantys peukiniai su basternais. Antroji pora pastumta labiau į rytus: palei Azovo jūrą įkurdinti jadžigai ir roksolanai bei, šiauriau nuo jų, – klajokliai amaksobijai ir alanai.

Europinėje Sarmatijoje, žinoma, esama ir mažųjų tautų. Jas Ptolemajas taip pat dėlioja pradėdamas Vyslos žiotimis ir eidamas ja iki aukštupio:

III, 5, 20: O mažesnės Sarmatijos tautos yra prie Vistulos upės po venedais gyvenantys gitonai (Γύθωνες), paskui finai (Φίννοι), sulonai (Σούλωνες), po jais – frugudionai (Φρουγουδιώνες), paskui prie Vistulos upės ištakų – avarinai (Ἀβαρινοί).

Ptolemajo aprašymas rodo aiškią kryptį iš šiaurės į pietus. Veikiausiai reikėtų manyti, kad visos čia išvardytos tautos turi gyventi dešiniajame Vyslos krante: paminėtos dvi tautų ir upės sąsajos (venedų gyvenama pajūrio ir žiočių sankirta bei aukštupys); panašų dėstymo būdą matome autoriui aprašant, pvz., palei Reiną gyvenančias tautas nuo žiočių iki Alpių kalnų (II, 11, 8–10).

Toliau Ptolemajas ta pačia šiaurės–pietų kryptimi išrikiuoja dar vieną mažųjų tautų eilę:

III, 5, 21: Už išvardytas [tautas] labiau į rytus yra po venedais esantys galindai (Γαλίνδαι), sudinai (Σουδινοί) ir stavanai (Σταvanoί) – iki alaunų (Ἀλαυνών), po kuriais – ingilionai, paskui koistobokai ir transmontanai – iki Peukinų kalnų.

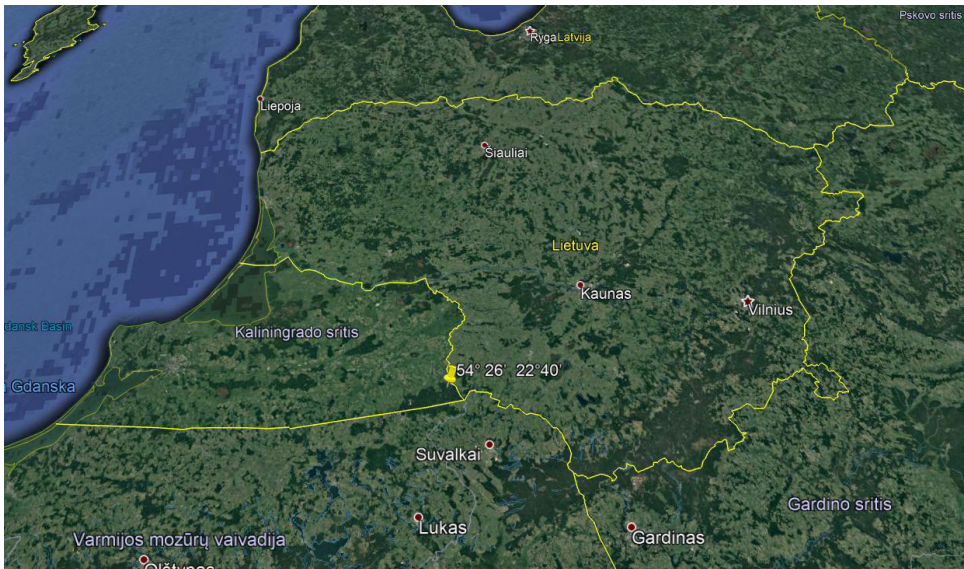
Šiame fragmente yra šiokių tokių neaiškumų, tad pateikiame ir graikišką tekstą:

Τῶν δὲ εἰρημένων εἰσὶν ἀνατολικώτεροι ὑπὸ μὲν τοὺς Ουενέδας πάλιν Γαλίνδαι καὶ Σουδιναὶ (Σουδινοί) καὶ Σταvanoί μέχρι τῶν Ἀλαυνών, ὑφ' οὗς Ἰγυλλίωνες, εἶτα Κοιστοβῶκοι καὶ Τρανσμοντανοί μέχρι τῶν Πευκινῶν ὄρεων.

Keblumų čia kelia Ptolemajo žodžiai „iki alaunų, po kuriais“, nes „iki ko nors“ (μέχρι + *gen.*) dažniausiai sakoma apie gamtinius geografinius objektus (pvz., iki kalnų, upės, jūros, tačiau ir iki miesto) ir neįtraukiama į vardijamų dalykų seką. Tad kodėl čia su nuoroda „iki“ minimi alaunai, ar jie įtraukti į bendrą seką? Tai yra, ką reiškia „po jais“? Ar po alaunais, t. y. į pietus nuo alaunų, ar po kažkuo kitu? Jei po kitu, tai po kuo? Galbūt po pirma paminėtais galindais, sudiniais, stavanais? Problemą čia išvelgia ir kai kurie leidėjai.

Naujai parengtas ir čia mūsų cituojamas Ptolemajo leidimas po „alaunų“ deda kablelį ir sakinį tęsia toliau. Iki tol autoritetingiausiu laikyta C. Müllerio [4] redakcija deda komą (kablitaški): μέχρι τῶν Ἀλαύνων· ὑφ’ οὐς... Vis dėlto, atskirai patyrinėję šį klausimą, teigiame, kad alaunus į bendrą seką reikia įtraukti ir žodžius „po kuriais“ dera sieti su jais. Apžiūrėję visus 290 μέχρι vartojimo atvejus, Ptolemajo „Geografijoje“ randame 8, kai kalbama apie tautas (34). Įdomu, kad tokį vartojimą pastebime visai greta nagrinėjamos vietos – III, 5, 10, kur vienu atveju kalbama apie tuos pačius alaunus, kitu – apie roksolanus. Neseniai sakėme, kad ir alaunai, ir roksolanai, kaip ir venedai, Ptolemajo buvo priskirti prie didžiųjų tautų (III, 5, 19). Tad galbūt Ptolemajas nori pasakyti, kad stavanai remiasi į alaunų gyvenamų žemių galą, panašiai kaip galindai yra ne po visais venedais, o tik po nedidele jų dalimi. Taip pat turėtume manyti, kad alaunus turime įtraukti į bendrą seką. Tai patvirtintų ir analogija su IV, 6, 17 μέχρι τῶν Δαραδῶν, μεθ’ οὐς Σοφοῦκαῖοι „iki daradų, po kurių sofukajiai“ – kalbama apie Afrikos gyventojus.

Aptarę teksto supratimo problemas, galime įsivaizduoti Ptolemajo aprašomą seką ir net pamėginti ją lokalizuoti. Dabar jau žinome, kad Ptolemajas tautas vardija iš šiaurės į pietus, kad jo atskaitos taškas yra Vyslos žiotys, o seka atsiremia į Peukinų kalnus, kuriuos šiuolaikiniai geografijos istorikai mano buvus Rytų Beskidais (dalis Karpatų kalnų, kuri šiandien priklauso Ukrainai). Vadinasi, nubrėžę menamą liniją nuo Vyslos žiočių (35) į rytus ir nuo Rytų Beskidų kalnų tiesia linija pakilę į šiaurę, galime rasti tašką, kurio koordinatės yra š.p. 54°26' ir r.i. 22°40' (truputį į vakarus nuo Vištyčio ežero), nuo jo ir galime rikiuoti šioje Ptolemajo vietoje išvardytas tautas (3 pav.).

3 pav. Vyslos deltos ir Rytų Beskidų linijų susikirtimo taškas prie Vištyčio ežero, nuo kurio šiaurės pietų kryptimi reikėtų rikiuoti Ptolemajo III, 5, 21 minimas tautas

(34) III, 5, 9; III, 5, 10 (2 kartai), IV, 6, 17; IV, 6, 18; VI, 2, 5; VI, 7, 25; VII, 2, 14.

(35) Vyslos žiočių koordinatę tašką 54°26' 18°48' (šiandien jūroje apie 7 km nuo kranto) imame iš [6, 140].

Dar viena mus dominanti Ptolemajo teksto atkarpa – Baltijos pakrantėje, vėlgi, kylant nuo Vyslos, išvardytos mažosios tautos:

III, 5, 22: O vandenyno pakrantėje prie Venedų įlankos vėlgi iš eilės gyvena veltai (Ὀβέλται), virš jų – osijai (Ὀσίοι), paskui, šiauriausiai, karbonai (Κάρβωνες)...

Šias tautas kebly išdėlioti žemėlapyje. Bent jau aišku, kad veltai gyvena arčiausiai Vyslos. Bet ar jie yra įsiterpę tarp venedų, ar gyvena šiauriau jų? Mat jei Venedų įlanka sutampa su venedų gyvenama pakrante, tai čia išvardytos tautos negali gyventi prie Venedų įlankos – jos turėtų gyventi kažkur toliau į šiaurę.

Kad ir kaip būtų, bent jau tiek tikra, kad prie pat Vyslos žiočių gyvena ne veltai, bet venedai. Kadangi Ptolemajas jau sakė, kad palei visą Venedų įlanką gyvena venedai (III, 5, 19), galėtume manyti, kad veltai yra tarp jų įsiterpę. Atrodo, kad tas pat galioja ir osijams su labiausiai į šiaurę nutolusiais karbonais. Po jų Ptolemajas vardijamos sekos liniją pasuka tiesiai į rytus, nurodydamas, kad ten, pačiame šiauriniame Europinės Sarmatijos taške, gyvena kareotai ir salai; po jų pietų kryptimi Ptolemajas pradeda vardyti rytinio Europinės Sarmatijos pakraščio tautas, kol pagaliau pasiekia Tanaidės (Dono) žiotis.

MIESTAI

Stebėdami geografinius abiejų Vyslos pusių aprašymus matome daug bendrybių – ir vienoje, ir kitoje pusėje į jūrą įteka upės, gyvena tautos, stūkso kalnai. Tačiau yra ir skirtumų: Germanijos pusėje esama „miestų“ (πόλεις), tačiau Sarmatijos pusėje palei Vyslą jų nėra. Europinėje Sarmatijoje miestus Ptolemajas randa tik gerokai toliau į pietus, ypač jų gausu Juodosios jūros pakrantėse, tačiau rytiniame Vyslos krante jų nėra nė vieno. Tad aptarkime kairiajame Vyslos krante esančius miestus.

Kaip jau matėme, geografinę Germanijos medžiagą Ptolemajas dėsto klimato (apytikriai vienodo Saulės ir žemės kampo – *klimata*) juostomis vakarų–rytų kryptimi, kurių galai remiasi į Vyslą. Tas pat galioja ir miestams (II, 11, 27–28) (36).

3 lentelė. Miestai vakariniame Vyslos krante

Ptol. „Geografija“	Ptolemajo pavadinimas	Identifikacija (visi Lenkijoje)	Ptolemajo koordinatės	Perskaičiuotos koordinatės
II, 11, 27	Rugijas (<i>Rugium</i> , Ρούγιον)	prie Miastko	42°30' / 55°40'	17°08' / 54°06'
	Skurgas (<i>Scurgum</i> , Σκούργον)	prie Chojnice	43° / 55°	17°29' / 53°38'
	Askau(kal)lis (<i>Ascaucalis</i> , Ἀσκαυκαλίς, Ἀσκαυλίς)	Osielsko	44°(15') / 54°15'	18°10' / 53°06'
II, 11, 28	<i>Setidava</i> (Σετιδαυα)	Konin	44° / 53°30'	18°14' / 52°14'
	Kalizija (<i>Calisia</i> , Καλισία)	Kalisz	43°45' / 52°50'	18°04' / 51°46'
	Arsonijas (<i>Arsonium</i> , Ἀρσόνιον)	prie Ostrzeszów	43°30' / 52°20'	17°53' / 51°24'

Iš šių miestų tik Askaukalis yra prie pat Vyslos, vadinasi, galėjo būti upės uostas; visi kiti nuo jos yra daugiau ar mažiau nutolę. Prie pat jūros, prie Viadvos / Vildvos (dab. Slupijos) upės, įsikūręs Rugijas taip pat galėjo būti uostas, bet jūrų.

Šiame tyrime nesileisime į svarstymus, kas Ptolemajui ar jo pirmtakams galėjo suteikti pagrindą šias vietas laikyti „miestais“ – tam reikėtų pasitelkti gausias archeologijos žinias.

(36) Visi toliau pateikiami duomenys paimti iš [20, 124–125].

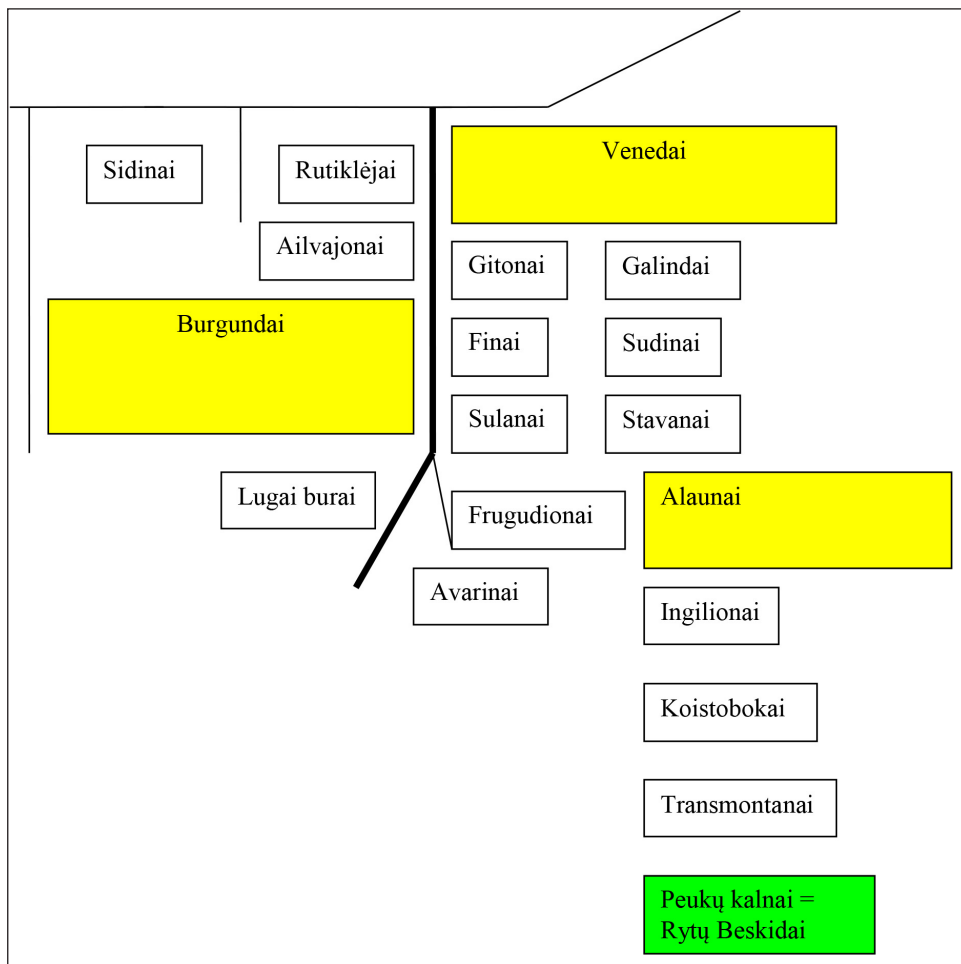
Čia tik pasakysime, kad, ištyrę visų Ptolemajo Germanijos miestų lokalizaciją ir pamėginę ją sieti su turimomis istorijos, archeologijos ir kalbotyros žiniomis, vokiečių mokslininkai priėjo prie gana liūdno išvados: tik labai retais atvejais Ptolemajo nurodomų „miestų“ vietose išties randame archeologiškai paliudytas gyvenvietes. Kartais „Geografijos“ nuorodos kreipia į kunigaikščių palaidojimų vietas, romėnų įgulus ir postus, tačiau dažniausiai jokių vietovę iš aplinkos išskiriančių ženklų nerandama. Žiūrėdami į miestų išdėstymo visumą tyrėjai svarsto, kad jų paveikslas visų pirma vaizduoja politinių romėnų interesų kryptis, prekybos sumetimai visuomet esą antraeiliai. Mūsų nagrinėjamame krašte Ptolemajo informatoriai ypač išskiria Kujavijos kraštą, o išvardytieji miestai paprastai jungiami į prekybinį „gintaro kelią“, siejusį Vyslos žemupį su Imperijos pasienio miestu Karnuntu (37).

ŽEMĖLAPIAI

Atskirai keletą dalykų derėtų pasakyti apie Ptolemajo žemėlapius. Kaip minėta, sudaryti pasaulio ir paskirų provincijų žemėlapius buvo viena iš dviejų pagrindinių viso jo veikalo užmojo dalių (I, 19. 1). Būtent to siekdamas prie „kataloginės“ savo veikalo dalies jis pridėjo ir žemėlapių atlasą, apie kurių egzistavimą turime ne vieną iš Antikos laikų ateinančių liudijimą. Ir išties, ankstyviausiame M. Planudo imperatoriui Andronikui II parengtame rankraštyje *Vaticanus Urbinas Graecus 82* (U) randame puikius 27 žemėlapius. Vis dėlto jie yra toli gražu ne visuose nuorašuose. Pavyzdžiui, jų nėra pačiam M. Planudui priklausiusiame rankraštyje *Vaticanus Graecus 177* (V). Maža to: tarp geografinių „kataloginės“ dalies duomenų ir žemėlapių esama skirtumų. Visa tai kelia klausimą, ar žemėlapiai buvo nubraižyti vadovaujantis tik Ptolemajo tekste esančiais duomenimis, ar remtasi ir papildomus duomenis įtraukusia žemėlapių tradicija? Jei taip, tai kokia yra šių papildomų duomenų kilmė? Galbūt jie ateina iš antikinės žemėlapių tradicijos? Juo labiau kad, pvz., Papas Aleksandrietis (III a.), Teonas Aleksandrietis (IV a.) ir Markianas iš Heraklėjos (III–VI a.) tikrai naudojosi Ptolemajo žemėlapiais [3, 49]. Atrodo, kad atskiro žemėlapių perdavimo tradicijos hipotezę remia ir kai kurie paleografiniai ženklai (pvz., visuose seniausiuose išlikusiuose žemėlapiuose naudojami panašūs simboliai, spalvos, didžiosios / mažosios raidės, etc.) [19]. Bet gal tai tik tų pačių braižytojų dirbtuvėje XIII a. pabaigoje parengti keli rankraščiai? Reikalą komplikuoja ir tai, kad dalyje graikiškų nuorašų yra 64 žemėlapiai – šiandien sutariama, kad tai vieno XIV a. pradžios perrašinėtojo (parengusio rankraštį *Florentinus Laurentianus Plutei 28.49*) inovacija. Mokslininkai vis dar gyvai svarsto žemėlapių problemą. Atskiros antikinių žemėlapių tradicijos idėjos priešininkai įsitikinę, kad visus teksto ir žemėlapių prieštaravimo keblumus galima gana sėkmingai paaiškinti teigiant, kad žemėlapiai buvo atkurti iš Ptolemajo teksto ir papildyti paties Planudo ir jo XIII a. pabaigos žemėlapių sudarytojų iš įvairių šaltinių turimomis žiniomis [3, 48–55, ypač 522, išn. 6].

Kad ir kokia būtų Ptolemajo žemėlapių ir teksto skirtumų kilmė, jie regimi ir Vyslos bei jos apylinkių atveju. Norėdami aiškiau pamatyti skirtumus, pirmiausia pamėginkime įsivaizduoti žemėlapių iš Ptolemajo aprašymo: Vyslos upę nusako trys taškai – žiotys, nežinomas intakas, ištakos. Į vakarus nuo Vyslos yra trys upės – Viadva / Vildva, Svebas ir Chalusas, į šiaurės rytus – keturios: Chronas, Rudonas, Turuntas ir Chesinas. Tiesiai priešais Vyslos žiotis yra sala Skandija. Abiejose upės pusėse Ptolemajas išdėsto didžiąsias ir mažąsias tautas. Dešiniajame Vyslos žemupio krante – Venedų kalnai. Tekstinis Ptolemajo žemėlapis išsėina gana schematiškas (žr. 4 pav.).

(37) Germanijos miestų identifikacijos problemos aptariamos puikioje studijoje [20], kuria čia ir remiamės.

4 pav. Abipus Vyslos gyvenančių tautų išsidėstymas remiantis Ptolemajo „Geografijos“ tekstu

Dabar pasižiūrėkime į autoritetingiausiais laikomus rankraščių žemėlapius. Florianas Mittenhuberis teigia, kad žemėlapių *codices primarii* yra [19, 35–37]:

Codex Vaticanus Urbinas Graecus 82 (U), XIII a. pab.

Codex Constantinopolitanus Seragliensis GI 57 (K), XIII a. pab.

Fragmentum Fabricianum: *Fabricianus Bibliothecae Hauniensis* 23, 2° (F), XIII a. pab.

Codex Venetus Marcianus Graecus Z. 216 (=904) (R), XIV a. pr.

Visi jie priklauso vieno pasaulio žemėlapių ir 26 regioninių žemėlapių tradicijai (visi 27 žemėlapiai išlikę tik U ir K kodeksuose, kituose – tik fragmentai).

Apžiūrėję internetu pasiekiamą *Vaticanus Urbinas Graecus* 82 matome, kad Vysla jame pavaizduota tris kartus – bendrajame pasaulio žemėlapyje (60v), Didžiosios Germanijos žemėlapyje (68r, 5 pav.) ir Europinės Sarmatijos žemėlapyje (75v, 6 pav.). Pasaulio

5 pav. Didžioji Germanija. *Codex Vaticanus Urbinas Graecus 82, 68r*

žemėlapyje ji pavaizduota schematiškai: vaga tiesi, intakas pažymėtas. Priešais Vyslos žiotis yra didžioji Skandijos sala, mažesniųjų nėra. Venedų kalnai pažymėti, tačiau upių nuo Jutlandijos pusiasalio iki Vyslos nėra, jų nėra ir į šiaurę nuo Vyslos. Tautos nepažymėtos, užrašyti tik regionų pavadinimai – Didžioji Germanija, Europinė Sarmatija. Jei pažiūrėsime į Didžiosios Germanijos žemėlapi (5 pav.), pamatysime kur kas įvairesnį vaizdą. Šiuosyk pažymėtos visos trys upės tarp Jutlandijos pusiasalio ir Vyslos (visos panašaus ilgio), kaip ir trys mažosios Skandijos salos greta didžiosios. Sužymėti ir miestai – Rugijas, Skurgas, arčiausiai prie upės esantis Askaukalis, Setidava, Kalisija (ne toje Vyslos pusėje). Sužymėtos ir Germanijos pusėje gyvenančios tautos, taip pat Askiburgo kalnai (7 pav.).

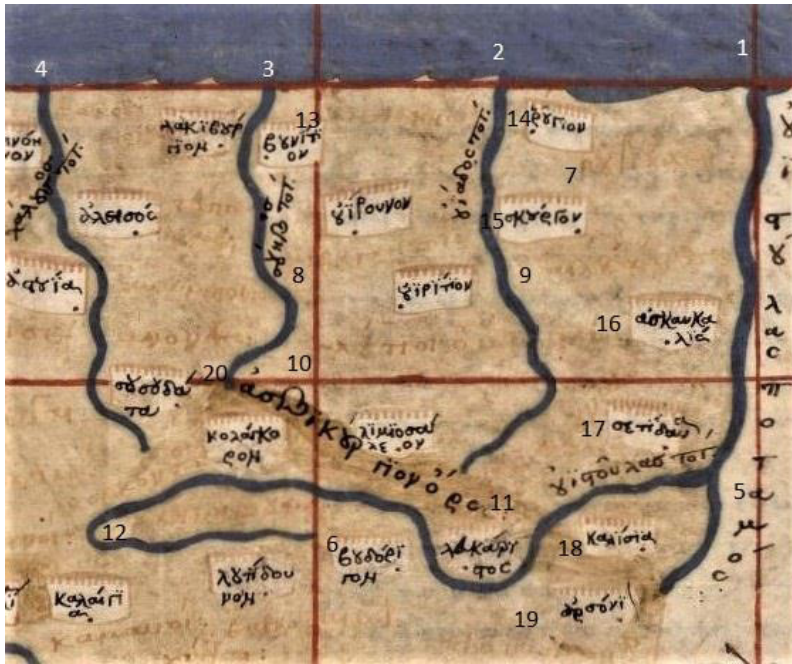
Įsižiūrėję į šį žemėlapi pamatome keletą įdomybių, kurių nėra rašytiniame Ptolemajo tekste. Visų pirma dėmesį atkreipia į vakarus užsukta, o paskui kilpą daranti Vyslos vaga. Visos kitos upės – Viadva / Vildva, Svebas ir Chalusas – pavingiuotos gana schematiškai, o štai Vysla nuo santakos taško staiga suka į vakarus, nors Ptolemajo tekste nėra jokių tokių posūkių nubrėžti leidžiančių nuorodų. Galbūt piešėjui buvo žinoma apie Melos minimą

6 pav. Europinė Sarmatija. *Codex Vaticanus Urbinas Graecus 82, 75v*

Vyslos vingį (*De chorographia* III, 4, 33; žr. 1 pav.)? Tačiau daugiausia skirtumų pastebime lygindami, kaip tautas išdėlioja Ptolemajo tekstas ir analizuojamas žemėlapis. Labiausiai stebina, kad lugijai omanai ir didunai tekste pavadinti „mažąja tauta“, nors užima erdvę nuo Svebo iki Vyslos. Kita vertus, prie Vyslos nematome „didžiųjų“ burguntų: atrodo, kad jie įkurdinti tarp Svebo ir Viadvos. Sunku įžiūrėti ir Vyslos aukštupio lugus burus. Kalbėdami apie miestus turėtume pažymėti gana taikliai išdėstytus Rugiją, Skurgą ir Askaukalį (jie visi gana tiksliai atitinka šiuolaikiniais skaičiavimais nustatomas vietas), tačiau Setidava ir Kalisija atsiduria perdėm arti Vyslos.

7 pav. Didžioji Germanija. Kairysis Vyslos krantas. *Codex Vaticanus Urbianus Graecus* 82, 68r.

1 – Vyslos žiotys; 2 – Viadvos žiotys; 3 – Svebo žiotys; 4 – Chaluso žiotys; 5 – Vyslos išsišakojimas; 6 – Vyslos ištakos; 7 – rutiklėjai; 8 – burguntai; 9 – ailvijonai; 10 – lugai omanai; 11 – (lugai) didunai; 12 – lugai burai; 13 – sidėnai; 14 – Rugijai; 15 – Skurgas; 16 – Askaukalis; 17 – Setidava; 18 – Kalisija; 19 – Arsonas; 20 – Askiburgo kalnai

Europinės Sarmatijos Pavyslio žemėlapis ir Ptolemajo tekstas taip pat skiriasi (žr. 6 ir 8 pav.). Kaip ir dera, lengvai įskaitomas žemėlapis pirmiausia išrikiuoja svarbiausius geografinius objektus: Vyslos vaga šįsyk tiesi ir schematiška, joje nematome nei santakos taško, nei linkio į vakarus: atrodytų, kad apie tą pačią upę žemėlapio sudarytojas žinių semiasi iš dviejų skirtingų šaltinių. Galėtume svarstyti, kad apie santakos tašką kalbama aptariant Didžiąją Germaniją, tačiau skyriuje apie Europinę Sarmatiją apie jį neužsimenama, todėl jis pažymėtas pirmajame ir nepažymėtas šiame žemėlapyje. Europinės Sarmatijos skyriuje neužsimenama ir apie Skandijos salą priešais Vyslos žiotis, o žemėlapyje ji pažymėta. Galėtume spėti, kad šiuosyk žemėlapio braižytojas vaizduoja rytinę Vyslos atšaką (Bugą ar Saną), o ne pačią į vakarus pasukusią Vyslą. Taip pat turėtume atkreipti dėmesį į didžiulę Venedų įlanką, kuri tęsiasi nuo Vyslos žiočių ir baigiasi už Rudono žiočių – daug plačiau, nei dažnai su ja tapatinama Gdansko įlanka. Pastebime ir aiškiai pažymėtus Venedų ir Peukų kalnus. Žymėdamas tautas žemėlapio braižytojas raiškiai atskiria „didžiąsias“ ir „mažąsias“ tautas (Didžiosios Germanijos žemėlapyje to nematėme): užrašas didžiosiomis raidėmis eina nuo Vyslos iki Chesino, net toliau nei užrašas „Venedų įlanka“. Tiesa, šitai galioja tik venedams: vardydamas didžiąsias tautas Ptolemajas prie tokių priskiria ir skitus alaunus, tačiau žemėlapyje jie užrašyti mažosiomis raidėmis (8 pav., Nr. 25). Visos kitos didžiosios

8 pav. Europinė Sarmatija. Dešinysis Vyslos krantas. *Codex Vaticanus Urbinas Graecus 82, 75v.*

1 – Skandijos sala; 2 – Venedų įlanka; 3 – Vyslos žiotys; 4 – Chrono žiotys; 5 – Rudono žiotys; 6 – Turunto žiotys; 7 – Chesino žiotys; 8 – Venedai; 9 – Venedų kalnai; 10 – Boristeno ištakos; 11 – Peukų kalnai; 12 – gitonai; 13 – finai; 14 – sulonai; 15 – frugudionai; 16 – avarinai; 17 – ombrogai; 18 – anartofraktai; 19 – burgionai; 20 – ar-suntai; 21 – sabokai; 22 – galindai; 23 – sudėnai; 24 – stavanai; 25 – skitai alaunai; 26 – igulionai; 27 – kostobokai; 28 – transmontanai; 29 – Bodinų kalnai; 30 – bodinai

tautos taip pat parašytos mažosiomis raidėmis. Veikiausiai turėtume spėti, kad žemėlapiu braižytojas menkai pažįstamose žemėse prie Venedų įlankos tiesiog turėjo daug vietų vienam užrašui, todėl ir pasirinko didžiąsias raides. Po juo veikiausiai slepiasi daug įvairių skirtingais vardais besivadinančių bendruomenių.

Mažųjų tautų pavadinimai rašomi mažosiomis raidėmis ir palei Vyslą rikiuojami taip pat, kaip ir Ptolemajo tekste, – dviem eilėmis iš šiaurės į pietus. Tačiau žiūrėdami į pirmąją seką pastebime, kad po venedais į vakarus nuo Venedų kalnų įkurdinti gitonai ir finai užrašyti greta vakarų rytų kryptimi, o ne šiaurės pietų, kaip pasakyta tekste. Toliau iki pat Vyslos ištakų išrikiuotos tos pačios tautos ir ta pačia tvarka, kaip ir Ptolemajo tekste: sulonai, frugudionai, avarinai.

Apie gitonus turėtume pasakyti daugiau, nes, atrodytų, aiški jų lokalizacija (šiuokart sutampa ir Ptolemajo teksto, ir žemėlapiu duomenys) šiuolaikiniuose Ptolemajo žemėlapiu perbraižymuose netikėtai atsiduria prie pat jūros kranto (38). Taip atsitinka todėl, kad Ptolemajo žemėlapiui primetamos trimis šimtais penkiasdešimčia metų vėlesnės žinios iš Jordano *Getikos* apie Vyslos žemupin iš Skandinavijos atsikėlusius gotus ir gepidus, kurių vardą vokiečių archeologai davė XIX a. pabaigoje netoli nuo Gdansko (prie Malborko esančio Vielbarko) atrastai archeologinei kultūrai. Šiandien, siekiant neutralumo, ji vadinama Vielbarko (Wielbark) kultūra. Vis dėlto Ptolemajo gitonai turėjo gyventi toliau į pietus, o šios žemės, jei pasitikime „Geografijos“ autoriumi, priskirtinos venedams.

Įdomią situaciją regime antroje eilėje: iškart po venedais gyvenantys galindai ir sudinai užrašyti greta, toliau ta pačia vakarų–rytų kryptimi pažymėti stavanai ir alanai. Tuomet, toliau vardydamas Ptolemajo toje pačioje sekoje surašytus tautų vardus, žemėlapiu braižytojas grįžta į vakarus ir šiaurės pietų kryptimi po galindais ir sudiniais išrikiuoja igulionus ir transmontanus. Žemėlapis aiškus, bet jis neatitinka Ptolemajo teksto, kurį mes perskaitėme anksčiau, visas tautas rikiuodami šiaurės pietų kryptimi (žr. 4 pav.). Kurią versiją turėtume laikyti patikimesne? Galbūt išties turėtume manyti, kad žodžiai „po kuriais“ reiškia ne „po alaunais“, bet „po galindais, sudiniais, stavanais“? Vis dėlto anksčiau išdėstytiems filologiniams argumentams randame paramos ir analizuojamame žemėlapyje. Įsižiūrėkime: jame matome Bodinų kalnus (Nr. 29, iš jų išteka Rudonas) (39); taip pat matome ir pažymėtą bodinų gyvenamą vietą – užrašas šiaurės rytų kryptimi (Nr. 30). Tačiau tarp bodinų ir Bodinų kalnų įterpti stavanai (Nr. 24): nurodyta stavanų padėtis griaua bendrąją kalnų ir tautų pavadinimų sąsajos logiką, nes tauta, kurios vardu pavadinti kalnai, turėtų gyventi greta tų kalnų. Jei visą seką nuo galindų iki transmontanų (jai priklauso ir stavanai) išdėliotume šiaurės pietų kryptimi, kaip parašyta tekste, tuomet šios problemos neliktų. Visi šie svarstymai verčia manyti, kad Ptolemajas antrąją Pavyslio tautų grupę turėjo būti išdėstęs lygiagrečiai pirmajai šiaurės pietų kryptimi, o žemėlapyje matomas vaizdas atsirado dėl klaidingai suprasto teksto (40).

Ptolemajas Venedų įlankos pakrantėje įkurdina dar kelias mažasias tautas – veltus, osijus ir karbonus. Matėme, kad tekstas aiškiai nepasako, ar jas reikėtų įterpti į venedų gyvenamą pajūrio juostą, ar nukelti į šiaurę už venedų gyvenamų žemių. Žemėlapiu sudarytojas jas visas vaizduoja į šiaurę nuo venedų ir iškeldina už Chesino upės.

IŠVADOS

Išnagrinėję Ptolemajo pateikiamus tekstinius ir su jo vardu siejamus kartografinius Vyslos ir jos apylinkių duomenis (kaip įsitikinome, tekstą ir žemėlapius dera skaityti atskirai), galime padaryti keletą išvadų. Pirmoji ir akivaizdžiausia – Vysla ir toliau laikoma dviejų didelių geografinių kraštų – Didžiosios Germanijos ir Europinės Sarmatijos – riba. Be to, ji yra

- (38) Būtent taip daro F. Mittenhuberis savo sudarytame Europinės Sarmatijos žemėlapyje [10, 806–807]. Jį perspauzdina E. Jovaiša [8, 123].
- (39) Analizuodamas tą patį žemėlapi J. Kolendo [12, 97] apsirinka, teigdamas, kad Rudonas išteka iš Alanų kalnų.
- (40) Žemėlapiu įtaigai pasiduoja ir naujojo Ptolemajo leidimo [10] žemėlapių sudarytojai. Nors III knygą parengusi Renate Burri aptariamą vietą verčia: *Weiter östlich als die genannten Völker sind, wiederum südlich der Veneden, die Galinden, die Sudener (Sudenen) und Stavaner bis zu Alaunern; südlich von ihnen wohnen die Igyllionen, dann die Koistoboker und Transmontaner bis zum Peuke-Gebirge* [10, 305], tačiau žemėlapius [10, 806–807] sudaręs Florianas Mittenhuberis šios grupės tautas dėsto taip pat, kaip ir aptartas rankraščio *Urbinius Graecus* 82 kartografas. Taip pat tautas dėlioja ir E. Jovaiša [8, 140].

svarbus orientyras, kurio atžvilgiu nusakoma kitų geografinių objektų (pvz., salų, tautų) vieta.

Manantieji, kad pietrytinė Baltijos pakrantė romėnams menkai terūpėjo, galbūt nustebs sužinoję, kad, palyginus Ptolemajo pateikiamas žinias apie Vyslą (paminėta 9 kartus) su žiniomis apie kitas į Šiaurės ir Baltijos jūras įtekančias upes, galima drąsiai teigti, kad žinomumu ji nusileidžia tik Reinui (paminėtas 10 kartų), o kai kuriais atvejais jį ir pranoksta (vienintelės Vyslos nurodyta ne tik žiočių ir ištakų, bet ir didžiausio intako koordinacinių taškai). Tiesą sakant, tas neturėtų labai stebinti: Vyslos aukštupys yra visai netoli nuo šiauriausių romėnų įgulų, net nuo Aukštutinės Panonijos sostinės Karnunto ją skiria tik apie 200 km.

Vysla romėnams buvo pažįstama jau I a. pr. Kr. pabaigoje – apie ją kalba Agripa. Po truputį romėnų geografs kaupia žinias ir apie Vyslos apylinkes – pirmiausia aukštupį, pasukui vidurupį, pagaliau, Plinijaus „Gamtos istorijoje“ randame žinių ir apie Vyslos žemupį. Tačiau Ptolemajo „Geografija“ Vyslos regiono pažinimą pakylėja į didžiausias aukštumas: aplink Vyslą į vakarus, rytus ir šiaurę pažinimo riba nusikelia po gerą pusę tūkstančio kilometrų. Ptolemajas pirmą kartą pamini upes tarp Kimbrų pusiasalio ir Vyslos (Chalusas, Svebas, Viadva / Vildva), taip pat upes į šiaurę nuo Vyslos (Chronas, Rudonas, Turuntas, Chesinas) ir kai kuriuos kalnus (pvz., Venedų), miestus, daugybę tautų.

Lygindami abiejų Vyslos krantų – Didžiosios Germanijos ir Europinės Sarmatijos – geografinio aprašymo bruožus galime pastebėti keletą skirtumų (4 lentelė).

4 lentelė. Didžiosios Germanijos ir Europinės Sarmatijos geografinio aprašymo skirtumai

Didžioji Germanija	Europos Sarmatija
Tautos išdėstytos pajūriu, jų teritorijas skaido upės.	Tautos išdėstytos pajūriu, tačiau jų teritorijų upės neskaido.
Žemių gilumoje tautų ribas nusako upės.	Žemių gilumoje upės tautų ribų nenusako.
Tautos ir miestai rikiuojami klimato juostomis vakarų–rytų kryptimi; ryčiausiai esančios tautos ir miestai remiasi į Vyslą.	Tautos dėliojamos palei Vyslą šiaurės pietų kryptimi. Išrikiuojamos dvi eilės.
Pažymėti miškai.	Miškai nepažymėti.
Pažymėti miestai.	Miestai nepažymėti.
Kai kurių tautų pavadinimuose esama apibūdinimo „didieji“ / „mažieji“.	Apibūdinimas „didieji“ / „mažieji“ nevartojamas.

Skaitydami Ptolemajo „Geografiją“ galėjome sudėlioti abiejose upės pusėse gyvenusių tautų schemą. Be to, pasinaudodami naujausiais Ptolemajo koordinacinių perskaičiavimo būdais galime gana tiksliai lokalizuoti kai kurių tautų – lugų didunų, venedų, gitonų, galindų – gyvenamą vietą.

Pagaliau, Ptolemajo teksto teikiamus duomenis galima palyginti su seniausiu išlikusiu rankraštiniu Ptolemajo žemėlapiu iš *Codex Urbinas Graecus* 82. Lygindami abiejuose šaltiniuose esamas žinias nustatėme keletą įsidėmėtinų nesutapimų: į vakarus užlenkta Vyslos vaga, kairiajame krante pasigedome burgundų (atrodo, jų vietą užėmė lugai). Žvelgdami į dešinią Vyslos krantą pastebėjome, kad keista tvarka (į rytus, o ne į pietus) rikiuojama nuo

Vyslos antroji tautų seka. Manome, kad pasitelkti argumentai rodo, kad šioji seka atsirado žemėlapiu sudarytoji klaidingai supratus Ptolemajo tekstą.

Mūsų tyrimas leidžia išspręsti seną ginčą dėl kai kurių tautų gyvenamųjų vietų: Ptolemajo pateikti duomenys, mūsų manymu, akivaizdžiai rodo, kad jo venedai gyveno pajūryje – nuo Vyslos žiočių maždaug iki dabartinės Rygos įlankos, o gal ir toliau. Akivaizdu, kad gitonai negyveno pajūryje: jų gyvenamosios vietos prasideda apytikriai šimtu kilometrų toliau į pietus, tarkime, nuo Grudziondo. Taip pat esama daugiau pagrindo manyti, kad veltai, osijai ir karbonai turėtų būti lokalizuoti į šiaurę nuo venedų, o ne įterpti į jų gyvenamąją teritoriją.

Gauta 2020 04 13

Priimta 2020 05 27

Literatūra

- [1] ALEKNA, Darius. Nuo Agripas iki Plinijaus: Vysla I a. romėnų geografinėje literatūroje. *Lituanistica*, 2019, T. 65, Nr. 4(118), p. 251–271.
- [2] ARNAUD, Pascal. De la durée à la distance : l'évaluation des distances maritimes dans le monde gréco-romain. *Histoire & Mesure*, 1993, Vol. 8, No. 3–4, p. 225–247.
- [3] BURRI, Renate. *Die Geographie des Ptolemaios im Spiegel der griechischen Handschriften*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2013.
- [4] CLAUDII PTOLEMAEI *Geographia*. Ed. C. Müller. Vol. 1–2. Paris: Firmin-Didot, 1883–1901.
- [5] GAUTIER DALCHÉ, Patrick. Cassiodore, Jordanès et les Getica. *Revue d'histoire des textes*, 2009, Nouvelle série, 4, p. 277–287.
- [6] GEUS, Klaus; TUPIKOVA, Irina. Von der Rheinmündung in den Finnischen Golf. Neue Ergebnisse zur Weltkarte des Ptolemaios, zur Kenntnis der Ostsee im Altertum und zur Flottenexpedition des Tiberius im Jahre 5. n. Chr. *Geographia Antiqua*, 2013, 22, p. 125–143.
- [7] HONIGMANN, E. *Die sieben Klimata und die πόλεις ἐπίσημοι. Eine Untersuchung zur Geschichte der Geographie und Astrologie im Altertum und Mittelalter*. Heidelberg, C. Winter's Universitätsbuchhandlung, 1929.
- [8] JOVAIŠA, Eugenijus. *Aisčiai. Raida*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2014.
- [9] KARALIŪNAS, Simas. *Baltų etnonimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015.
- [10] Klaudios Ptolemaios. *Handbuch der Geographie. Griechisch-Deutsch*. Hrsg. von A. Stückelberger und G. Graßhoff unter Mitarbeit von F. Mittenhuber, R. Burri, K. Geus, G. Winkler, S. Ziegler, J. Hindermann, L. Koch, K. Keller. Einleitung, Text und Übersetzung, Index. 1. Teil: Einleitung und Buch 1–4; 2. Teil: Buch 5–8, Basel: Schwabe, 2017².
- [11] KOLENDO, Jerzy. Rejon ujścia Wisły w oczach starożytnych. *Badania archeologiczne w woj. elbląskim w latach 1980–1983*. Malbork, 1987, p. 193–206. [Pakartota su papildymais]: Idem. *Świat antyczny i barbarzyńcy: teksty, zabytki, refleksja nad przeszłością*. T. 1. Warszawa: IA UW, 1998, p. 107–115.
- [12] KOLENDO, Jerzy. Wenetowie w Europie Środkowej i Wschodniej. Lokalizacja i rzeczywistość etniczna. *Przegląd Historyczny*, 1984 (1985), t. 75, p. 637–653. [Pakartota su papildymais]: Idem. *Świat antyczny i barbarzyńcy: teksty, zabytki, refleksja nad przeszłością*. T. 1. Warszawa: IA UW, 1998, p. 95–106.
- [13] KRAHE, Hans. Die Oder und die Eder. *Sprachgeschichte und Wortbedeutung. Festschrift Albert Debrunner*. Bern: Francke, 1954, p. 232–239.
- [14] LUKOŠEVIČIUS, Viktoras. Reflection of European Sarmatia in Early Cartography. *Environmental engineering: The 8th International Conference, May 19–20, 2011, Vilnius, Lithuania*, p. 1382–1388.

- [15] Marcus Aurelius Antoninus philosophus. *Scriptores Historiae Augustae*. Ed. E. Hohl. Vol. I. Lipsiae: Teubner, 1965, p. 47–73.
- [16] MARX, Christian. Rectification of the ancient geographic coordinates in Ptolemy's Geographike Hyphegesis. *History of Geo- and Space Sciences*, 2012, 3, p. 99–112.
- [17] MARX, Christian; KLEINEBERG, Andreas. *Geographike Hyphegesis Buch 3: Europa zwischen Nawa, Don und Mittelmeer*. Berlin: epubli GmbH, 2012.
- [18] MITTENHUBER, Florian. Die Ländkarten Europas. *Ptolemaios. Handbuch der Geographie. Ergänzungsband mit einer Edition des Kanons bedeutender Städte*. Hrsg. von A. Stückelberger und F. Mittenhuber et al. Basel: Schwabe Verlag, 2009, p. 268–281.
- [19] MITTENHUBER, Florian. Karten und Kartenüberlieferung. *Ptolemaios. Handbuch der Geographie. Ergänzungsband mit einer Edition des Kanons bedeutender Städte*. Hrsg. Von A. Stückelberger und F. Mittenhuber et al. Basel: Schwabe Verlag, 2009, p. 34–108.
- [20] NÜSSE, Hans-Jörg; MARX, Christian; LELGEMANN, Dieter. *Germania magna – Ein neuer Blick auf eine alte Karte. Entzerrte geographische Daten des Ptolemaios für die antiken Orte zwischen Rhein und Weichsel. Germania*, 2011 (2014), 89, p. 115–155.
- [21] SCHEUNGRABER, Corinna; GRÜNZWEIG, Friedrich E. *Die altgermanischen Toponyme sowie ungermanische Toponyme Germaniens. Ein Handbuch zu ihrer Etymologie*. Hrsg. von H. Reichert. Wien: Fassbaender, 2014.
- [22] STÜCKELBERGER, Alfred. Einleitung. *Klaudios Ptolemaios. Handbuch der Geographie. Griechisch – Deutsch. Einleitung, Text und Übersetzung, Index. 1. Teil. Eileitung und Buch 1–4*. Hrsg. Von A. Stückelberger und G. Graßhoff et al. Basel: Schwabe Verlag, 2006.
- [23] STÜCKELBERG, Alfred. Zu den Quellen der Geografie. *Ptolemaios. Handbuch der Geographie. Ergänzungsband mit einer Edition des Kanons bedeutender Städte*. Hrsg. Von A. Stückelberger und F. Mittenhuber et al. Basel: Schwabe Verlag, 2009 p. 122–133.
- [24] STÜCKELBERGER, Alfred; MITTENHUBER, Florian. Stemma-Entwurf. *Ptolemaios. Handbuch der Geographie. Ergänzungsband mit einer Edition des Kanons bedeutender Städte*. Hrsg. Von A. Stückelberger und F. Mittenhuber et al. Basel: Schwabe Verlag, 2009, p. 21–25.

DARIUS ALEKNA

Claudius Ptolemy on the Vistula River and Its Neighbouring Regions

Summary

The author examines all textual testimonies concerning the Vistula found in Ptolemy's *Geography* and the respective maps from its earliest manuscript in the *Codex Urbinas Graecus* 82. The neighbouring sea coasts, rivers, mountains, cities (*poleis*), and the peoples come under the author's scrutiny. The effort is also taken to evaluate the level of knowledge of the river and its region in comparison to the other rivers of Magna Germania and European Sarmatia. Attempting to use the data of the Ptolemaic coordinates of geographical positions, the author bases himself on the calculations of Christian Marx, Klaus Geus, and Irina Tupikova. Below are some conclusions of the research done:

1. Ptolemy maintains the earlier tradition which regards the Vistula as the natural border between Magna Germania and the region which he names European

Sarmatia. Nevertheless, his knowledge of the river and the region is highly superior to all previous Roman geographers. It can be measured by the frequency of the mentions of the river name: mentions of the Vistula (nine in *Geography*) make it equal to the Rhine (ten mentions) and surpass the Elbe (six mentions), the Weser (two mentions), and all the other rivers of Northern Germania up to the Vistula that are mentioned only once. Furthermore, the Vistula is the only river of the Northern part of Europe, for which Ptolemy indicates three points of coordinates, i.e. the mouth, the source, and the greatest confluent (the Bug or the San). Ptolemy indicates the confluents of none other river of the Northern Europe, not even of the Rhine. Ptolemy's *Geography* expands the limits of Roman knowledge of the Vistula region up to 500 km on both sides of the river.

2. Having compared the extent of Ptolemy's knowledge of the regions on both sides of the Vistula, the author can suggest that the side of Magna Germania is known better than the Sarmatian one. In contrast to Germania, there are no cities, no forests nor qualification "great"/"small" before the names of the peoples in European Sarmatia to mention, and the rivers do not mark the borders between the peoples as they do in Germania.

3. As a result of close reading of Ptolemy's corresponding texts, a chart of the peoples living on both sides of the Vistula is established. Coupled with new efforts of German scholars for rectification of Ptolemaic coordinates, close reading of Ptolemy's text entitles the author of this article to define the localization of the Lugi Diduni, the Venedi, the Gytones, the Galindi, the Sudini, and the Stavani. The southern border of the Venedi is also established (*ca* Grudziądz – *Venedici montes* (Dylewska Góra) – Lake Vištytis).

4. An inspection of the corresponding maps of the Vistula region in the Vatican *Codex Urbinas Graecus* 82 (68r and 75v) revealed some differences between these maps and Ptolemy's written text. In the upper reaches, the Vistula turns sharply to the west although there is no such an indication in the text. The other differences between the text and the maps concern the localization of some peoples. According to the map, the Burgundians are absent on the left bank of the Vistula, where they must be according to the text (it seems they ceded their place to the Lugi Omani [Fig. 6, No. 8]). On the right bank, the Finni [Fig. 8, No. 13] are presented to the east of the Gythones [Fig. 8, No. 12] on the map, whereas they must be to the south of them according to the text.

Keywords: Vistula, Ptolemy, geography, Roman Empire